Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Tambet Ott

Facebooki näitel kalambuuri õigustades

Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Arne Merilai

2024

Sisukord

Sissejuhatus ... 3
1. Teoreetilisi lähtekohti ... 6
1.1. Harriku uurimuse mudel ... 6
1.2. Lineaarne huumoriteooria ... 9
1.2.1. Isotoopia ... 9
1.2.2. Kontekst, konnektor, disjunktor ... 10
1.3. Kalambuur ja sarnased nähtused ... 12
1.3.1. Kalambuur ... 12
1.3.2. Riim ... 14
1.3.3. Paronüümia, homonüümia, polüseemia ... 14
1.3.4. Metafoor ... 15
1.3.5. Troopiline malapropism ... 16
1.4. Kalambuuride tüübistik ... 17
2. KalambuuRi kalambuurid ... 20
2.1. Materjali kogumine ... 20
2.2. Grupi elujõulisus ... 21
2.3. Kalambuuride laad ... 22
2.3.1. Väljapraak ... 22
2.3.2. Kalambuuride vorm ... 24
2.3.3. Kalambuuride sisuline seotus ... 26
3. Arutelu ... 27
Kokkuvõte ... 28
Kirjandus ... 30
Summary. Justifying Puns with Facebook as an Example ... 33
Lisad ... 35

Sissejuhatus

Tänapäeva pragmaatilises keeleteaduses on levinud chomskylik müüt, et emakeelne kõneleja ei tee (keelelise kompetentsi) vigu. See on vale. Kui sõnaraamatute entusiastid võivadki jääda vaidlema, kas ÕS-iga rahvale pähe lüüa, kuniks igal paronüümil on vaid üks kasutuskontekst, või tuleks olla osavõtlik ja kirjeldada ära ka kõige liiderlikumate keelevandaalide omavoli, siis leidub üks grupp Facebookis, kus vigu tehakse meelega, lähtudes just kasutaja enda keeletajust. See grupp on KalambuuR.

Kalambuur on hea lühike, saab kiiresti läbi lugeda ja päevase keelemõnu kähku kätte, ilma et pikast istumisest kondid kangeks jääks. Alvar Loog (2017) iseloomustab seda kui kirjanduslikku kähkukat, mille eeliseks on minimaalne risk, juhul kui loetu peaks ebakvaliteetseks osutuma – aega eriti see ei raisanud, saab lihtsalt järgmise ette võtta. Kalambuur on paras pisike ports lingvistilist kahepalgelisust, mida on hea ka sõbrale edasi rääkida, kartmata suuremat plagiaadisüüdistust. Nii võibki Facebookis *scroll*'ides teinekord juhtuda, et isegi autori nime ei jõua märgata. „Kalambuurimaailmas traditsiooniline autorlus ei kehti," sõnab Keiti Vilms (Allik 2018), pidades end rohkem meediumiks, kes keele iseärasusi vaid vahendab. Samuti ei saa alati autor väänata lugejat mõistma tema kalambuuri plaanitud viisil, vaid piisava ambivalentsi tingimustes võib ühest kalambuurist saada teine: „Keeleliste seoste küllus ja mitmekesisus iga teksti sees viib selleni, et informatsiooni vastuvõtja võib näha tähenduslikke seoseid (s.t võtta teksti esteetiliselt vastu) seal, kus sõnumi saatja seda ei eeldanud" (Lotman 2015: 176). Nii külgneb minu uurimistöö ka folkloristikaga.

Kui siiski tahta kalambuuri populaarsust Eestis ilmestada, võiks mõne autori-meediumina nimetada nüüdseks klassikuteks saanud sõnamängureid Artur Alliksaart, Juhan Viidingut, Hando Runnelit või sürrealist Ilmar Laabanit, uuema aja autoritest aga peale Vilmsi veel Contrat, Kivisildnikku, Aapo Ilvest ja ilmselt kogu eesti rahvast, kes kunagi mõnest sõnast valesti aru saanud on, neid nimesid on tõesti palju. Ka Facebooki-grupil KalambuuR on nüüdseks pea 27 500 liiget. Kui eelmise sajandi vältel toimus järjepidevalt luule vormi lõdvenemine vabavärsi poole, kus kujundid võivad vabalt ilma piirideta ujuda, saades selleks sajandiks levinumakski kui „päris luule", siis tundub, et inimestes on säilinud ka vajadus poeetilise funktsiooni järele. Nimetagem seda siis analoogselt vabavärsiga vabaproosaks – sõnade sisu polegi tihti niivõrd tähtis, loeb vaid andekas kõlaline sarnasus.

Eestis on seni kalambuuri eraldi nähtusena uuritud vähe, kuigi mõistestikku (paronomaasia, paronüümia, kalambuur jne) võib kohata luuleanalüüsides küll (nt Lotman jt 2023). Peamiselt on kalambuur süvenemist leidnud folkloristikas. Põhiline (ja ilmselt ka ainus), millega mina konkureerin, ongi Airika Harriku (2019) uurimus samast Facebooki-grupist KalambuuR. Seepärast leiab mu töös eraldi kajastust tema kasutatud analüüsimudel (paradigmaga homonüümia-homofoonia-homograafia-paronüümia jms). Minu nägemust mööda aga võiks vaadelda aga kalambuuri kaheplaanilisuse sisusid, näiteks mil määral need üldse esile tulevad või kui kauged või lähedased mõisted need omavahel on. Sellest tulenevalt on minu töö **esimene eesmärk** luua tüübistik, mille põhjal kalambuure paremini jaotada. Kuna kalambuuri on eelkõige tajutud kui vormilist nähtust, siis siiani on kalambuure valdavalt liigitatud 1) lingvistilise fenomeni järgi (tihti moodustades mitteammendava loetelu, näiteks homonüümia, antonüümia, polüseemia jne, mis teineteist välistama ei kipu); 2) uuritud, mitme foneemi võrra kaks väljendit erinevad või kuidas sõnad omavahel paiknevad; 3) kas puuduolev sarnassõna tuleb leida paradigmaatiliselt (näiteks mõeldes riimuvatele väljenditele) või süntagmaatiliselt (näiteks paragrammatilised kalambuurid, kus kahel sõnal on omavahel mõni täht ära vahetatud); või 4) eklektiliselt (Attardo 1994: 113–127). Minu unistus selle tööga oleks aga keskenduda rohkem kalambuuri sisuplaanile ja selle jaoks rakendan üht huumori bisotsiatsiooniteooriat, täpsemalt Salvatore Attardo lineaarset huumoriteooriat.

Teine eesmärk on kirjeldada kalambuuri kui žanri elujõulisust eestlaste seas, ja seda siis Facebooki-kogukonna põhjal. Olen alla laadinud ligi 14 000 postitust ja noppinud neist *like*'ide arvu põhjal parimad – rahva arvamus eelkõige. Vastavalt saadud tüübistikule uurin, milline tüüp töötab eriti hästi, milline mitte nii väga. Ja **kolmanda eesmärgina**, või üldse põhjusena, miks mul selline teema on valitud, tahaksin õigustada luuletuse (vastandudes proosale) riimilisust-rütmilisust, mis võiks ehk pakkuda ühe meetodi, kuidas luuletusi kirjutada.

Püüan vastata **järgmistele küsimustele**:

- missuguseid kalambuure eelistatakse?
- kuidas on KalambuuRi grupi aktiivsus viimase viie aasta jooksul muutunud? (s.t kalambuuri kui žanri elujõulisus)
- Mil määral on kalambuuris kui eelkõige verbaalses huumoris oluline sisuplaan?
- kas mu mudelist saab asja?

Töös lähtun enda subjektiivsest tõlgendusest, mitte niivõrd strukturalistlikust lähenemisest, ega jäta tähendust puhtalt teksti sisemiseks omaduseks, mida sõnaraamatuga taga ajada, vaid, nagu humanitaarainete puhul ikka, luban endale teatud omavoli. Ka mõistestikku püüan vastavalt uuritavale parajal määral kohendada, näiteks hoiatan juba ette ära, et „sõnamäng“ ja „kalambuur“ on minul sünonüümid, „paronüümia“ kui ’segav kõlaline sarnasus’ hõlmab siin ka „homonüümiat“, kuna samasus on sarnasuse erijuht, ja sellest tulenevalt suhtun otsinguliselt näiteks ka „polüseemia“ mõistesse, kui volitan tinglikult olema polüseemsed ka sõnad, mille väljendusplaan täiel määral ei kattu. Sarnasuse aluseks olgu aga lugeja võime seda tajuda.

Legend

Tekstinäited ja mõisted on *kaldkirjas*.

Tähendused või definitsioonid on ’ülakomade vahel’.

Olulist tekstiosa, näiteks uusi mõisteid, rõhutan **rasvase** või allajoonitud kirjaga.

Isotoopiad kirjutan SUURTE TÄHTEDEGA.

1. Teoreetilisi lähtekohti

Peatükis tutvustan lineaarset huumoriteooriat ja verbaalse nalja komponente, kritiseerin varasemat mudelit, mida miskipärast eelistasid näiteks Piret Voolaid (2015) ja Airika Harrik (2019). Visandan ka Harriku uurimuses kasutatud süstemaatika, andes veel ülevaate erinevatest mõistetest *kalambuurist paronomaasiani* (mis on täissünonüümid[1]), käsitledes *kalambuuri* ja *sõnamängu* samatähenduslikena; seejärel aga ka neutraalsema tähendusega analoogidest, nagu on **homonüümia**, **paronüümia**, **polüseemia**, riim ja muud taolised nähtused, milledel tingimus/eeldus olla tajutud naljana puudub, naljaks muudab need tõlgendaja. Paragrammatikat, süllepsit, antanaklaasi ja muid vormilise sarnasuse erijuhte ma põhjalikumalt ei käsitle. Võrdlen ka kalambuuri ja metafoori ülekandemehhanisme. Peatüki lõpus tekitan kalambuuri komponentide olemasolu ja üksteisega suhestumise põhjal tüübistiku.

Aga alustuseks väike nali: *Vang põgeneb, ronib üle müüri. Aga libiseb, rebestab kotid aia otsas lõhki. Lõpuks prantsatab teisele poole. Jääb nukralt, valust oiates endale sülle vahtima: "Oh! Kastraat."* (minu näide)[2]

1.1. Harriku uurimuse mudel

Airika Harrik võttis oma uuringus (2019) aluseks Salvatore Attardo ja Victor Raskini verbaalse huumori üldteooria (GTVH – *General theory of verbal humor*), mille kohaselt postuleeritakse naljatekstile omased kuus teadmusressurssi, mis lugeja jaoks selle nalja toimima panevad, ja peaksid omavahel organiseeruma hierarhiasse. Lühidalt on need teadmusressursid:

- *keel*,
- *narratiivne strateegia* (näiteks võib nali ehituda dialoogina; küsimuse ja vastusena; või hoopis kolmekomponendilise astendusena),
- nalja *sihtmärk* või objekttegelane,
- *situatsioon*,

[1] Näiteks Princetoni luule- ja poeetikaentsüklopeedias neil vahet ei tehta, artikkel *paronomasia* viitab otse *pun*'ile (Princeton: 883).
[2] Kuigi sarnase okastraadi motiivi peale on tulnud teisigi autoreid, näiteks Ilmar Laabani (2004: 165) üsna minimalistlik „O kastraat!", kus küll sügavam, sisuline seos kastreeritu üle imestamise ja okastraadi vahel jäetakse lugeja mõistatada.

– *loogiline mehhanism* („loogika“ mitte niivõrd kui teadus mõtlemise reeglitest, vaid „loogiline“ igapäevasemas, n-ö tavatähenduses – seotud naljas väidetu usutavuse, loomulikkusega)
– ja kuuenda teadmusressursina *skriptide opositsioon*. (***Skript***, või Raskini ja Attardo tekstides veel *referentsifreim, maatriks, skeem, diskursusmaailm* jne – mina kasutan edaspidi ka ***isotoopia*** mõistet – on Raskini määratluses kamakas semantilist informatsiooni, mille teatud sõna esile kutsub, esindades killukest emakeelse kõneleja maailmataju. (Krikmann 2004: 33))

Hierarhia põhjas peaks olema *keel*, ja tipus *skriptide opositsioon*. Harrik, põhjendades teooria valikut, möönab ka ise, et „kalambuuride vaatlusel on kõige olulisem GTVH esimesel astmel keeletasandil (LA) toimuv, sest erinevalt näiteks anekdoodist, milles mängivad rolli kõik kuus teadmusressurssi, on kalambuuri loomise ajendiks just keelemäng, mäng toimub struktuursel tasandil.“[3] (Harrik 2019: 10) Lisaks tunnistab Harrik kalambuurides ka skriptiopositsiooni, mis kahe eritähendusliku skripti vormilise kõrvutamisega tahes-tahtmata kaasas käib (Samas: 11). Kuna ülejäänud Raskini ja Attardo postuleeritud teadmusressursid esinevad vähemalt kalambuurides vaid sattumuslikult, ei näe ma erilist põhjust selle mudeli rakendamiseks omaenda uurimuses. Näiteks tundub minu jaoks kummaline olemuslikult eristada *sihtmärki* või nalja elusat tegelast elutust *situatsioonist*, ja üldsegi ei pea kalambuur käima tingimata kellegi konkreetse *sihtmärgi* pihta, eriti kui ka *narratiivne strateegia* on tihti ülimalt minimalistlik, pea olematugi – juhul kui kogu tekst sisaldabki vaid sarnaselt kõlavate väljendusplaanide paari[4]. Analüüsin näitlikustamiseks lühidalt järgnevat:

Tilde breevis, treema graavis. (T.O näide)

Siin on sarnasekujulisus ütlusega *naine roolis, auto kraavis*. Ei ole aga siin näites vähemalt minu taotluses *sihtmärgina* peetud silmas ei kindlat naist või naissugu üldiselt ega ole ka kindlat liiklusõnnetuse *situatsiooni* või üldse sündmustikku. Samuti on nalja „mõistmiseks“ võrdlemisi ebaoluline, et tegemist on neljast diakriitikust koosneva loeteluga, kuna (seksistliku) rahvatarkusega igasugune sisuline seos puudub. Jääb vaid *keele* kõlaline sarnasus, mis tingib *skriptiopositsiooni*.

[3] Harrik kasutab oma uurimuses refereeritavate autorite eeskujul teadmusressursside tähistamiseks ingliskeelseid lühendeid. Tsitaadis sulgudes olev „LA“ on pikalt lahti kirjutatuna *language* elik keel.
[4] Tekst ise, nagu järgnevas näites, võib sisaldada ka pelgalt üht eksplitsiitselt välja öeldut. Teine väljendusplaan jääb elliptiliseks – naljast (luban siinkohal endale seda teksti naljaks nimetada) „õigesti“ aru saav subjekt mõtleb selle ise juurde.

Samuti jagan Arvo Krikmanni skeptitsismi teadmusressursside paigutamise suhtes kindlasse ja ühesesse hierarhiasse (autoriteetsena näen sõnastust „Tõsisem argument kui see, et hierarhia peab olema, sest ta lihtsalt peab olema, peitub oletuses, et pakutav 6-astmeline redel võiks sobida naljadevahelise "psühholoogilise kauguse / läheduse" mõõtmise vahendiks."[5] (Krikmann 2004: 61)). Seeasemel kasutan hoopis Attardo lineaarse huumoriteooria ideestikku (mida avan järgmises alapeatükis). Kui „tavalise anekdoodi" kirjeldamiseks võib GTVH sobida, siis kalambuuri puhul on esmane vorm (või GTVH järgi keeletasand), pöörates eelnevas välja käidud hierarhia pahupidi. Ka Attardo (1994: 95–96) toob lineaarset huumoriteooriat tutvustades välja erisuse referentsiaalsete (*referential*) ja verbaalsete (*verbal*) naljade vahel – esimesed põhinevad ainult teksti tähendusel, teised aga lisaks sellele ka teksti häälikulis-häälduslikul (*phonological*) realiseerumisel. Sellele viimasele võib veel täpsustuseks lisada grafeemilisuse – osa kalambuure on kirjalikud.

Kui Harrik oma uurimuses vaatleb ka pildilist materjali, siis mina piirdun eelkõige sõnalisega, kuna piltide puhul võib naljana toimida hoopis miski muu ja kalambuuri jaoks vajalikku kahe väljendusplaani kõlalist (või graafilist) sarnasust välja tuua tuleks läbi mitmekordse tõlke (kõigepealt pildil kujutatu leksikaalseks infoks jne). Harrik (2019: 21) jaotab sõnaliste kalambuuride moodustusvõtted sõna- ja lausetasandilisteks. Sõnatasandi koha pealt saavad nimetatud *paronüümid* ehk sarnassõnad, *homonüümid*, *homofoonid* ja *homograafid* ehk tema määratluses vastavalt samakujulisus, samakõla ja ühine[6] kirjapilt. Lisaks liigitatakse siia ka *polüseemia* ehk (motiveeritud – T.O täiendus) mitmetähenduslikkus (mille mina liigitaksin paaris *homonüümia* kui motiveerimata mitmetähenduslikkusega hoopis tähendustasandi alla. Harrik seda eristust ei tee, vaid kasutab ka motiveerimata vormisarnasuse puhul *polüseemia* mõistet). Lausetasandi puhul tuuakse postituste seast aga välja eelkõige *narratiivse struktuuri* variatsioone (mh *sõnastikukirje*, *moto*, *hüüatus*, *küsimus*, *väitlause*…), ja lausekujundeid (nagu *akumulatsioon* ehk kuhjamine, *spuunerismid* ehk paragrammatika, *paradoks* ja *inversioon*) (Harrik 2019: 21–27). Eraldi tõi Harrik välja „varasemaid kultuuritekste modifitseerivad kalambuurid", mille alla kuuluvad näiteks vanasõnade, reklaamlausete, filmitsitaatide, laulusõnade teisendused. (Harrik 2019: 36)

[5] See „psühholoogiline kaugus" ei kuulu minu uurimise alla; pigem tahtsin jagada Krikmanni sõnastusviisi.
[6] Mainin, et Harrik ei erista siinkohal „sama" ja „sarnast", seega mõeldakse näiteks „homograafia" all nii 'lähedast' kui ka 'täiesti ühist' kirjapilti.

1.2. Lineaarne huumoriteooria

1.2.1. Isotoopia

Salvatore Attardo (1994) tugineb Isotoopia-disjunktsiooni mudeli *(IDM* ehk *Isotopy-Disjunction Model*) väljatöötamisel Algirdas J. Greimase „Strukturaalsele semantikale“, kasutades tema mõistet *isotoopiad* tähenduses ’mitmetimõistetavate väljendite erinevad lugemid’ – sõnastus pärit Krikmannilt (2004: 69). Iga sõna või väljendiga – Greimasel *lekseemiga*[7] – kaasneb hulk *seeme* ehk ’väikseimaid tähenduslikke üksusi’, mis üksteisega kombineerudes realiseeruvad tõlgendaja jaoks *semeemide* ehk ’mistahes tähendusliku efektina’ (Attardo 1994: 65–68). Kuigi iga lekseemiga kaasneb mitu seemi, aga tekst (vähemalt tõlgendaja eelduses) peaks kätkema mingit ühtset tervikut, siis konteksti asetatuna postuleeritakse tõlgendaja peas toimuvat semantiline ühestamine – leitakse tähenduslikult „riimuvad“ elemendid (või parallelismid), moodustades isotoopiaid (Samas: 69). Teksti edasi lugedes ühele isotoopiale semeeme järjest lisandub, tõstes selle esile, jättes teised perifeerseteks. ***Isotoopiat*** võiks määratleda kui <u>ühe tervikteksti üht võimalikku tõlgendust/lugemit</u>, mis (vähemalt teoorias) peaks ühilduma selle teksti kõige suurema osa tähenduselementidega (Attardo 1994: 69).[8] Teisisõnu määratletakse ***isotoopiat*** veel kui ’<u>seemide kordumist</u> teksti vältel’ (algselt *klasseemide*, mille all mõeldi ’kontekstist sõltuvat seemi’, vastandudes *seemilisele tuumale* kui Greimase postuleeritud ’lekseemi olemuslikule tähendusele’ (Samas: 66). Seemide ja klasseemide eristusest aga Greimas hiljem loobus, jäädes üldisema väljendi *semantic category* juurde (Samas: 76)). Attardo loetleb veel mitu Greimase ja ka teiste autorite eri aegadel pakutud *isotoopia* definitsiooni, muuhulgas nii laia nagu ’igasugune keeleliste elementide korduvus’ (Attardo 1994: 77–78) – see võiks näiteks käia ka väljendusplaani, näiteks alg- ja lõppriimide kohta. Siin töös kasutan mina aga *isotoopia* mõistet **eelkõige sisuplaanilise** ehk *semantilise isotoopia* tähenduses; foneetiliste, lausetasandiliste ja muul moel ’**väljendusplaaniliste** keeleliste elementide korduvuse’ kohta kasutan edaspidi mõistet *paronüümia* (vt järgmine alapeatükk).[9]

Minu peatüki algul toodud naljanäites toimub semantiline ühestamine juba esimesele kahe sõna puhul: kui *vangil* on potentsiaalselt väga paljusid tähendusvarjundeid, sealhulgas ’kurjategija’ või hoopis ’süütult ja ebaõiglaselt vangi mõistetu’, siis sõna *põgeneb* viitab juba

[7] *Lekseem* – ükskõik milline lingvistiline tähenduslik üksus (Attardo 1994: 65).
[8] Siin on muidugi arutelukoht, kas teksti elementidest moodustub isotoopia, või on hoopis isotoopia see, mille abil tõlgendaja teksti tervikuna näeb, välistades sellega mitte kokku minevad se(me)emid. Greimas strukturalistina pooldas ilmselt esimest lähenemist.

konkreetsemalt ’ebaseaduslikkusele’ ja tõlgendaja jaoks võib hakata kooruma VANGLA[10] isotoopia (nimetan selle tinglikult nii; tegelikult sellist ühesõnalist ja ammendavat silti isotoopiale eriti panna ei saa). Rõhutan ka ära, et praegu olin tõlgendaja mina, mõni teise taustaga tõlgendaja võib siit aga esimese kahe sõna põhjal leida hoopis teisi isotoopiaid – näiteks on olnud juhte, kus vabadusse sattunud endine vang „põgeneb“ (metafoorsemas tähenduses) hoopis võõraks jäänud argielu eest vanglasse tagasi, sooritades mõne pisikuriteo.[11] Järgnev määrus *üle müüri* aga täpsustab tähendust veelgi, vähendades järk-järgult teiste isotoopiate usutavust.

1.2.2. Kontekst, konnektor, disjunktor

Tuginedes plejaadile autoritele, eristab Attardo (1994: 87–89) lineaarses naljatekstis kolme funktsiooni F1, F2 ja F3, mis esinevad vastavas järjekorras. Kuna eri autoreil on igaühel ise nimetused (nt Greimasel F1 asemel *récit-présentation,* ja F2-F3 asemel *dialogue*, mõnel teisel autoril[12] aga F1 *Einleitung,* F2 *Überleitung* ja F3 *Pointe*), aga funktsioonid ise põhimõtteliselt samad, ei ole Attardo vajalikuks pidanud neile nimetusi anda.

- Esimene kehtestab tegelased, olukorra, üldise tingliku maailma, pakkudes naljale ***konteksti***.
- Teine funktsioon pakub välja lahendust ootava probleemi, sisaldades ka ***konnektorit***. Sellega ühendatakse esimene isotoopia teisega.

Kui esimese kahe funktsiooniga pakutakse esitatavale loole välja tõenäoline mõtestus/tõlgendus (*sense*), siis

- kolmas funktsioon, mida mõni autor on nimetanud ka *puändiks*, realiseerub teksti lõpus ***disjunktori*** abil, aktualiseerides teise, varjatuma isotoopia, määrates algselt esile kerkinud isotoopia valeks. (Samas: 87–89)

Disjunktor, olles inkongruentne esimese isotoopia mingi detailiga, sunnib hüppama teisele, ***konnektor*** aga õigustab (võimaldab) seda hüpet (Attardo 1994: 95). Lineaarse teksti puhul (mida suuline keel ju on) on disjunktor alati pärast konnektorit, või äärmisel juhul esinetakse tekstis samal ajal (Samas: 99). Konnektor võib olla „mistahes lõik teksist, millel on

[10] Siin ja edaspidi kirjutan isotoopiate sildid suurte tähtedega.
[11] Näiteks väidab nii Andrus Elbing ehk Beebilõust, kes sooritas poeröövi ja ähvardas müüjat matšeetega, et teda ennast vanglasse tagasi pandaks. https://www.delfi.ee/artikkel/77645180. Vaadatud 14.5.24
[12] Jätan täpsustamata, kuna siin töös neid mõisteid ei kasuta. Vajadusel leiab erisused Attardo (1994: 88) tabelist.

potentsiaali kaheks eri lugemiks“[13] (Samas: 96) – seega kalambuuride puhul toosama mitmetõlgenduslik väljend ise –, aga naljateksti puhul, vähemalt Attardo väitel, diskjunktor ühe neist lugemitest välistab.

Siinkohal leiab Attardo väitest vastuvaieldavat: näiteks kalambuuride puhul ei pea uus semantiline isotoopia tingimata vana tühistama, mõnel juhul jäävad nad mõlemad kehtima. Nii juhtub minu toodud kalambuurinäites (eriti, kui seda suuliselt lugeda): OKASTRAAT oli see, mis põgeniku KASTREERIS, üks tõlgendus pole õigem kui teine. Praegusel juhul on konnektoriks toosama paronüümia, mis ühendab *konteksti* käigus üles ehitatud kaks sisuplaani ka kõlaliselt. Naljast aru saav tõlgendaja visatakse siin aga hoopis diskursusemaailmast välja, jõudes äratundmiseni, et loo jutustamise mõte oli üldsegi vormis. Järelikult määratakse disjunktori abil Attardo järgi „valeks“ hoopis sisuplaan tervikuna, paljastades varjatuma (foneetilise) isotoopia ehk kõlalise korduvuse (ehk paronüümia). Ka Attardo (1994: 110) määratleb kalambuurid kui „mitte-kasuaalse kõne“ näite, milles kommunikatsiooni osalised pööravad tähelepanu lausungi foneemilisele koostisele.

Kui Attardo lahterdas nii **konteksti**, konnektori kui disjunktori tekstis eraldi positsioonidele (s.t eraldi fraaside külge), siis mina määratlen kalambuuris *konteksti* pakkuvaks iga väljendi peale paronüümia enese. Mõne minimalistlikuma kalambuuri puhul sellisel juhul kontekst üldse tekstis puudub, nagu näiteks Ilmar Laabani (2004: 165) sõnamängus „O kastraat!", kuigi siin saab väita, et kontekst on näiteks tavalugeja „ortograafiline perspektiiv“, millest lähtudes suudetakse ära tabada õigekirjaline hälbimine. Ka sel juhul on toimiv element konnektor (ehk sarnasekõlalisus), aga kuna kaks isotoopiat – samad, mis eelmises näites – jäävad seostamata, ei ole siin samuti võimalik öelda, kumb isotoopia kehtima jääb. Disjunktoriks, mis paneb lugeja hüppama sisuliselt isotoopialt äratundmisele, et tegu on riimiga, võiks aga olla see tühik, mis eristab esimest paronüümiat teisest.

Veel ühe näitena disjunktorist toon Keiti Vilmsi kalambuuri „mesiniku tütar sai taru alla“ (Juur jt 2019: 354), kus justkui eitatakse väljendit „tanu alla“ tähenduses ’abiellus’, öeldes seeasemel, et MESINIKU tütred saavad ABIELLUMISEL hoopis taru alla (isotoopiad jälle suurte tähtedega). Kuigi mõlemad sisud jäävad kehtima – mesiniku tütar ju lõpuks abiellus –, viskab disjunktorina funktsioneeriv foneem *r* meid konnektori keskelt välja, eitades sealhulgas „valet keelendit“ ennast.

Alapeatüki lõpetuseks tuleks tuua ka üks referentsiaalse nalja näide:

[13] Originaalis „A connector is any segment of text that can be given two distinct readings“ (Attardo 1994: 96).

Naine kaebab sõbrannale:

„Mu mees ei pane kunagi asju nende õigele kohale. Kujuta ette, eile otsisin ma tervelt tund aega tema rahataskut!“ (Kõlu, Lään 1997:149)

Siinsed kaks vastandatavat isotoopiat tituleerin KOGEMATA ja MEELEGA. Algul mängitakse sellele, naise abikaasa on lohakas ja naine peab alatasa asju taga otsima. Konnektoriks, mis neid kaht ühendab, määraksin mina asukoha (see siis ühendab otsimise ja peitmise motiivi). Disjunktor ilmneb minu arvates siin naljas sõnas *rahataskut* – just see paneb mind lugejana ümber mõtestama tegelikku toimunut, et ilmselt mees ei tahagi, et naine tema rahakoti leiaks.

1.3. Kalambuur ja sarnased nähtused

1.3.1. Kalambuur

Eesti keelde on *kalambuur* laenatud prantsuse keelest – *calembour*. Eesti üldkeeles kiputakse täielikult samastama *kalambuuri* ja *sõnamängu*: täpselt sama sõnastus on deskriptiivses „Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ (EKSS 2009) ja ka normatiivses[14] „Õigekeelsussõnaraamatus“ (ÕS 2018): kalambuur on ’sõnamäng, sõnamängul põhinev nali’. Abramsi ja Harphami kirjandusterminite sõnastikus „A Glossary of Literary Terms“ (2013) on ***kalambuur*** (sünonüümina kasutatakse ka *paronomaasiat*, ingl *pun*) määratletud kui ’mäng sõnadega, mis vormiliselt (kõlaliselt) on identsed või sarnased, kuid tähenduse poolest erinevad järsult’[15]. Princetoni luule- ja poeetikaentsüklopeedias „The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics“ (Princeton 1993: 1005) laiendatakse mõiste *pun* igasugusele kunstivormile, sealhulgas optilised illusioonid visuaalkunstis või katkestatud (ingl *deceptive*) kadents muusikas. Konkreetsemalt „verbaalsetes kalambuurides“ (*verbal puns*) on esil sama- või sarnasekõlalised helid, mis toovad endaga kaasa kaks või enam erinevat tähendust. Kalambuur loetakse „töötavaks“, kui need sarnase väljendusplaaniga kaasas käivad tähendused ka konteksti kaudu õigustatud on.[16] (Princeton 1993: 1005) Sellise määratluse järgi võiks lugeda Laabani *O kastraat!* mittetöötavaks, kuna tekstikeskselt lähenedes pea olematust kontekstist kahe lugemi seos ei ilmne. Küll aga saab lugeja perspektiivist vaielda, et

[14] Tõsi, „üldkeeles ei saa sõnade tähendusi pidada ebasoovitatavaks ega neid normida,“ väidab ka Eesti Keele Instituut (EKI Teatmik 2022).
[15] Originaalis „a play on words that are either identical in sound (homonyms) or very similar in sound but are sharply diverse in significance“ (Abrams jt 2013)
[16] Originaalis „The p. [pun – lühend. Minu täiendus] „works“, when the context gives both meanings significance.“ (Princeton: 1005)

üsna hõlpsasti on kahe isotoopia – OKASTRAADI ja KASTRATSIOONI – esimesi pähetulevaid seoseid TERAVUS, õigustades seeläbi üksteist.

Gümnaasiumiõpikus „Poeetika“ (Merilai jt 2007: 50) on *sõnamängu* ehk *kalambuuri* seletades rõhutatud (kõikide sõnade seas) homo-, aga ka sünonüümide ootamatut, ent naljakat kõrvutamist – tooksin eraldi välja näite *Kümnehambuline dekadent* (Laaban 2004: 156–170). Gümnaasiumieale koostatud õpikus ei tarvitsegi mudellugejat arvestades peensusteni täpseks minna, ent ometi näib siinne „sünonüümide kõrvutamine“ vastanduvat eelmiste allikate määratlustele, kus loeti oluliseks eelkõige kõlalist sarnasust ja sisulist järsku erinevust. Laabani näites aga ometi tegu teatud mõttes sünonüümidega on, kuid siin pole sünonüümsed mitte samakõlalised sõnad, vaid „kümnehambulise“ puhul on tegemist kontekstiga, mis siis paronüümi „dekadent“ uues tähenduses mõtestada aitab. Teisisõnu, kõrvutatavad isotoopiad KÜMME HAMMAST ja ALLAKÄIK jäävad siiski tähenduselt väga kaugeks.

Summer Institute of Linguistics (SIL) Internationali terminibaas pakub *pun*'i seletuseks veel eelnevale lisaks 'ühe väljendusplaani mitu tähendust'[17] või 'kaks sarnaselt kõlavat väljendusplaani'[18] (SIL Pun), diferentseerides alaliikidena *paronomaasiat* (kuigi seletus samatähenduslik – sarnane kõla, erinev tähendus[19]), *antanaklaasi* (sõna kordamine, iga kord eri tähendusega[20], nt *Istusin, sügavalt mõttes, sügades pead* – minu näide) ja *süllepsit* (mitmetähenduslikkus tuleb lekseemi mitmekordsest süntaktilisest seostumisest eri sõnadega, nt *Puudel oli palju lund ära söönud* – minu näide), mida mina eraldi ei käsitle.

Kõik need allikad samastavad *sõnamängu* ja *kalambuuri*, olles kalambuurile omistanud sarnaste väljendusplaanide kõrvutamisel mängulisust. Põhiline kriteerium on vormiline sarnasus, mida **hindab eelkõige tõlgendaja**. Seega liigitaksin siia alla ka sellise mõiste nagu *paragramm* (väljendis mõne üksiku tähe või silbi asendamine (Merilai jt 2007: 77)), aga sõltuvalt lugeja huumorieeldusest ja suutlikkusest krüptilist keelendit dešifreerida veel *anagrammi* (väljendi häälikute või silpide ümbertõstmise teel uue väljendi loomine (Samas: 77), peaasi, et sarnasus tajutav oleks. *Palindroomiga* – väljend, mida võib lugeda eest taha ja tagant ette, ilma et tähendus muutuks (Samas: 52) – on lugu keerulisem, kuna mõlemat pidi lugedes jäävad samaks nii vorm kui semantiline sisu. Samas liigub palindroomi puhul

[17] Originaalis „play on words involving the multiple meanings of an expression“
[18] Originaalis „two expressions that sound similar“
[19] Originaalis „Paronomasia is the use of words that sound similar to other words, but have different meanings“ (SIL Paronomasia)
[20] An antanaclasis is a pun in which a word is repeated with a different meaning each time“ (SIL antanaclasis)

lugemine jälle ühe tasandi võrra üles, pöörates lugeja tähelepanu lugemisviisile endale, ja disjunktor peitub äratundmises, et lugemisega on võimalik ka teisest otsast pihta hakata.

1.3.2. Riim

Teine selline nähtus, mis seob kõlaliselt sarnaseid elemente ja pruugib enamasti sisaldada sisult erinevaid mõisteid, on riim. ***Riimiks*** nimetab Jaak Põldmäe „mingites kindlates värsipositsioonides fikseeritavat vastavust mingite rõhurühmade või nende osade foneemikoostiste vahel“ (Põldmäe 1978: 256). Ta (Samas: 263) eristab ka riimi funktsioone: riim muu hulgas organiseerib värsse kõlaliselt ja rütmiliselt, pakkudes samal ajal ka tähenduslikku seostamisvõimalust (omavahel riimuvad read kipuvad saama rohkem seostatud), võib viidata luuletuse žanrilisele kuuluvusele; kuid mis põhiline – riimuvad üksused on kõlaliselt võimalikult sarnased (kui mitte samad), tähenduselt aga võimalikult erinevad (Samas: 254–255). Riim ei pea küll paiknema alati rea lõpus, kuid siiski on nõue mõlemal lähedakõlalisel sõnal reaalsel kujul esineda, olles fikseeritud mingis värsipositsioonis. Kalambuuri puhul aga sellist kohustust ei ole. Ühes naljatekstis võivad küll esineda mõlemad sõnad eksplitsiitselt, aga saab ka esineda ainult üks, asendades teist tingimisi. Näiteks toon jällegi Ilmar Laabani minimalistliku hüüatuse „O kastraat!“, millele tähelepanelikum kuulaja mõtleb sarnasekõlalise lekseemi (näiteks „okastraat“) ise kõrvale. Senikaua kui mõlemad konkreetsel kujul kindlas värsipositsioonis ei esine, neid riimiks lugeda ei saa.

1.3.3. Paronüümia, homonüümia, polüseemia

Toonitan eraldi, et **mina sellist eristust ei tee**, nagu tegid Harrik või Attardo – mina määratlen siin töös *paronüümid* ehk sarnassõnad kui „kõlalt sarnased, kuid erineva tähendusega sõnad, mis on sageli saadud samast tüvest“ (Plado, Mandra 2008: 3), seda selle mööndusega, et loen samasuse sarnasuse erijuhuks. Seega lähevad selle definitsiooni järgi *paronüümia* alla ka *homofoonia, homograafia, homonüümia* ja *polüseemia*. Eraldi käsitlen vaid viimast kaht, eristudes eelpool viidatud Harriku magistritööst – minu jaoks on *polüseemia* puhul ühel sõnal „mitu üksteisega seotud tähendust. Polüseemia on seega motiveeritud mitmetähenduslikkus.“ (Pajusalu 2009: 89). Näiteks on polüseemne sõna *elu* – sama häältdus- ja kirjaviis on nii ainsuse nimetaval, omastaval kui osastaval käändel. Polüseemseks kalambuuriks liigitan näiteks Mathias Kapsta 24.4.2023 postituse *Minul ja mu poolvennal ei lubata enam*

mootorsaega mängida 😥 (Parimad 91), kus *pool* viitab korraga nii sugulusastme määrale kui inimese poolik-olemisele, jäädes mõlemal juhul tähistama HULKA.

Homonüümiana aga käsitlen nähtusi, kus kaks mõistet on juhuslikult sama tähistaja saanud. Homonüümia on eesti keeles haruldasem kui polüseemia. (Samas: 89–90) Selle töö raames loen ma tinglikult homonüümseteks näiteks ka väljendid *okastraat* ja *oh, kastraat!*, millede tähendusi on juhuslikult sattunud eesti keeles kandma sarnased väljendusplaanid, kuigi tavamõistes tõesti tegu päris homonüümiaga ei ole, kui üks häältub pisut pikema pausiga esimese silbi järel, ja o-häälik helitustub. Veel üheks tinglikult homonüümseks kalambuuriks loen Eiliki Kummi 10.2.2023 postituse *Rahustav õhtujutt. (ERR, Märt Avandi)* (Parimad 90), milles sõnal *jutt* (vaadates praegu mööda palatalisatsioonivõimalusest ja vaadeldes *juttu* ja *jutti* sama vormina) on kaks täiesti sidumatut isotoopiat: RÄÄGITAV, ja kõnekeeles KOKAIINITRIIP.

1.3.4. Metafoor

Metafoor on „tähenduse ülekandmine ühelt valdkonnalt mingile teisele valdkonnale ühistunnuse alusel“ (Allik 1981: 102). Metafoori osad on *võrdlusalus* (ing *ground* – ’kahe mõiste vaheline ühisosa’), *alis* (ingl *topic* – ’see, millele mingi võrdlusalus omistada tahetakse’) ja *vahend* (ingl *vehicle* – ’etalon, mille puhul too tunnus prominentselt esil on’). (Samas: 104). Kui lausuda Kristian Jaak Petersoni (1922: 31) foneemijärjend *sinitaeva silm*, osutab see esmalt otseses mõttes vahendile *silm sinises taevas*, mis mõistliku tõlgendaja jaoks võib viidata edasi alisele *päike*, kuigi nii PÄIKESE kui SILMA isotoopia on korraga esil. Võrdlusaluseks või konnektoriks võiks siin olla näiteks silma ja päikese suhteliselt ümmargune kuju, silma ripsmed ja päikese kiired, silma suhteline kõrgus inimkeha suhtes ja päikese suhteline kõrgus maapinnalt vaadates. Kalambuuri puhul käib selline tähistaja ja (lõpp)tähistatava vaheline jada aga natuke teise kaarega: öeldes Laabani foneemijärjendi *O kastraat!*, millega mh kaasneb KASTREERIMISE isotoopia, osutab see esmalt tolle (foneemilisele) paronüümile *okastraat* ja seejärel (sisulisele) isotoopiale OKASTRAAT.

Korduval kasutamisel kipuvad metafoorid keeles kinnistuma, tähistaja ja lõpptähistatava vaheline suhe õgveneb, kuniks üks väljend satubki esmalt viitama ülekantud tähenduses sisule. Lasteraamatus „Peep ja sõnad“ (Raud 1967) satub nimitegelane Peep alatasa segadusse, kui kuuleb täiskasvanud lugeja mõistes tavalisi kinnisväljendeid, nagu näiteks *vesi ahjus* või *triibulised püksid*. Tema võtab neid otseses tähenduses ja loodab tõepoolest ahju vett

täis kallamise eest endale preemiaks uued moodsad püksid saada. Ka seda nähtust saab käsitleda kalambuursena, kuna jällegi on tegu ühe vormiga, mis ühendab kaht sisu. Harrik (2019: 22–23) paistab olevat just sellised juhud polüseemiaks liigitanud, näiteks *noorpõlv* tähenduses ’uus protees’ või *üle prahi* tähenduses ’prahist võitu saav’.

1.3.5. Troopiline malapropism

Malapropismi puhul kasutatakse ühe sõna või väljendi asemel sarnasekujulist, tihti viitab see kogemata, keelevigade kontekstis kasutatud sarnassõnadele (Abrams, Harpham 2013: 204). Ka siin esineb eksplitsiitselt vaid üks väljendusplaan, teise oskab kogenum keelekasutaja juurde mõelda. Malapropismiga hakkama saanu reeglina seda ise naljana ei taju (või tajub seda tagantjärele), näiteks on lastegi ütlusi keelenaljadena uuritud:

> *Muidugi peab arvestama, et lapse positsioonilt ei saa enamasti rääkida teadlikust keelekoomikast, mistõttu taotluslike huumorivõtete (sõnamängud, nagu spoonerism, malapropism, freudilik keelevääratus, paranomaasia / paranomastiline kujund) asemel sobib ütlusi kirjeldada neutraalsete lingvistiliste terminitega (metatees, paronüümia, homonüümia ja selle alatüübid homograafia ja homofoonia)* (Voolaid 2015).

Näiteks sisaldab malapropismi nelja-aastase Miiu lause „*Minu lemmikloom on amsterdam“* (ERA, DK 40, 203 (3.C), viidatud Voolaid 2015 kaudu). Linnanimi *Amsterdam* viitab otse loomanimetusele *hamster*, mis viitab isotoopiale PISIKE KODULOOM. Isotoopia AMSTERDAM aga sellesse konteksti ei sobitu ja tegemist on keeleveaga.

Kulunud kõnekujundi puhul, nt lauses *Mul on õhtul vaja kodust läbi käia, annan kassile keretäie süüa* (minu näide), osutab ümberütlus *keretäis* kõigepealt VÄGIVALLA isotoopiale, aga kuna see ei lähe tekstivälise kontekstiga kokku (näiteks oletusel, et kõneleja on teada kui suur loomasõber), siis liigub tähelepanu vormile tagasi, osutades paronüümi *kõhutäis* kaudu TOITMISE isotoopiale. Ka näiteks selle alapeatüki pealkirja lugedes ollakse harjunud, et *troopiline* seostub mingi sooja maa või äärmisel juhul kliimavöötmega. Kuid kuna *troop* tähenduses ’kõnekujund’ on tulnud samast kreeka sõnast (τροπή – pööre), saan ma sellise originaalitsemise endale teemakohasesse bakalaureusetöösse lubada. Hiljutine poleemika *liiderliku* (ehk ’abieluväliseid suhteid harrastava’) ja „osavõtliku“ (ehk ’kaastundliku’) üle lõbustas/morjendas paljusid keeleteadlikke inimesi üsna sarnasel põhjusel, kui neid sõnu kiputi nende osiste kaudu ümber defineerima kui ’juhilike omadustega’ ja ’aktiivne inimene, kes võtab erinevatest asjadest osa’ (Delfi Keeleaps).

1.4. Kalambuuride tüübistik

Kalambuuri pähe esitatud tekstidest saab seega otsida eelnevalt loetletud komponente ja hinnata statistiliselt, milliste komponentide koosmõju või olemasolek rohkem populaarsust saanud on. Teen järgnevad eristused, millel rajaneb ka edasine empiirilise materjali uurimine (järgmises peatükis).

1. Kas leidub paronüümiat avav kontekst, mida loeti kalambuuri töötamise tingimuseks ka Princetoni poeetikaentsüklopeedias (Princeton 1993: 1005)?

Peatüki algul toodud minu näites oli see mõlema paronüümi puhul olemas, kui kirjeldasin vanglast põgenemise situatsiooni. Üsna sama paronüümiat sisaldav Laabani (2004: 165) näide end seevastu konteksti kaudu ei avanud, leidus vaid paronüümia *O kastraat!*

2. Võib leiduda ka variant, kus eksplitsiitselt[21] (selle all mõtlen 'kontekstis lahtiseletatult') leidub üks sisuplaan ja see on viidud vastavusse teise paronüümiga, aga kokkuvõttes kahe isotoopia vahelist seost ei konstrueerita.

Näiteks tekstis *Mida teha kui kõnnitee on libe? Wiz Khalifa* (Parimad) tuleb kontekstist LIBEDATÕRJE isotoopia, ja paronüümiast POPLAULJA isotoopia, kuid selline ühendus jääb eelnevas kontekstis õigustamata – Wiz Khalifa ja kõnnitee soolamise vahel pole eksplitsiitselt konstrueeritud seost, ja nad on ka muidu üsna kauged mõisted. Selle õigustuse võib küll lugeja ise juurde mõelda, kuidas Wiz Khalifa kord Eestisse jõulutuurile tuleb, ent päev enne esinemist õues libisedes jala välja väänab ja kontserdid ära jätab, ja siis tagantjärele mõni uudisväljaanne sellise kalambuurse pealkirja toodab.

3. Kas disjunktor on eksplitsiitne? Harriku või Attardo käsitlustes eristataks siinkohal ilmselt paronüümiat ja homonüümiat, viimase alaliikidena veel homograafiat ja homofooniat.

Näiteks kalambuuris *Tinder on täis korraarmastajaid* (Anti Jürjendal 1.4.2023 (Parimad 98)) ei pruugi tavalugeja ilma naljahoiatuseta (näiteks kohates seda lauset kuskil mujal kui naljagrupis) üldse teise isotoopia peale tullagi, mõistes seda kui *ühe korra armastajad* isotoopiaga ÜHEÖÖÜHE. Kaks paronüümiat on tavakontekstis eristamatud. Laabani *O kastraat!* aga sisaldab ortograafiliselt hälbivat tühikut, mis toimib disjunktorina, seepärast

[21] Sisuplaan ise ei saa kunagi eksplitsiitselt esineda, ta on alati tõlgendajale tähenduslike märkide abil vahendatud.

saab seda tarbida ka ilma eelneva „naljahoiatuseta“, ja kohe tulevad ilmsiks kaks paronüümiat, mispeale lugeja diskursusetasandilt välja visatakse.

4. Konnektori kuju – tuginedes eelmisele näitele, kas keelenaljana määratletavas tekstis esinevad mõlemad sarnasekõlalised väljendusplaanid või tuleb teine juurde mõelda?

Konteksti kaudu oli *Wiz Khalifa* naljas küll LIBETATÕRJE isotoopia väljendatud, kuid konkreetse paronüümi/väljendi *viska liiva!* mõtles edukalt lugenu juurde ise. Öeldaks aga mõlemad paronüümid välja (s.t „Viska liiva – Wiz Khalifa“), oleks tegu (sise)riimiga.

Sellest tulenevalt eristan viit tüüpi kalambuure:

a) mõlemad isotoopiad on eelneva konteksti kaudu esindatud ja paronüümia jääb ambivalentseks; konnektorina funktsioneeriv mitmetõlgenduslik väljend õigustab mõlemat tõlgendust, disjunktorit võib aimata vaid kontekstis – nimetan selle **ambivalentseks kalambuuriks**;
b) mõlemad isotoopiad on eelneva konteksti kaudu esindatud, aga disjunktor soosib selgelt üht (nagu Vilmsi näites (Juur jt 2019: 354) *taru alla*, mis parandab paronüümi *tanu alla*), õigustades sellega kaasas käivat isotoopiat, jättes teise varju või koguni eitades – seda nimetan **kontrastiivseks kalambuuriks**;
c) kontekstiga esitatakse ainult üks isotoopia, aga paronüümi abil teine; nende isotoopiate vaheline seos jääb suhteliselt motiveerimata, ainus ajend vormiline sarnasus – selline **meelevaldne kalambuur** kuulub malapropismi alla;
d) naljatekst koosneb vaid ühest eelneva kontekstita tähendustamata paronüümist (nagu oli minu näites *tilde breevis, treema graavis*, või Laabanil *O kastraat!*) ja teise paronüümi laseb lugejal ära aimata konnektori sisse jääv disjunktor – ka see läheb malapropismi alla, aga nimetan ta **implitsiitseks riimiks**;
e) naljatekstis leiduvad mõlemad paronüümid konkreetsel kujul, seega päris **riim** (näiteks *T²= truudus* 🤩 – Heiki Tuisk 14.4.2020 (KalambuuR)).

Lisaks soovin veel uurida isotoopiate semantilisi suhteid, kas kaks isotoopiat on polüseemsed või homonüümsed. Selline käsitlus küll lahkneb tavakeeleteaduse arusaamast, mille järgi käsitletakse polüseemia ja homonüümiana vaid vormiliselt eristamatuid sõnu, aga uurimise mõttes tahan selle siiski ära proovida. Uurin, kas kahe eri mõiste väljendusplaanid on sarnastunud (ehk antud juhul meelega sarnastatud), või on algselt samast (sarnasest) väljendusplaanist ja selle sisust hakatud eri moodidel aru saama. Nagu Harrik, liigitan ka mina

kõnekujundite (metafoor, eufemism jms) otsesena võtmise polüseemia alla, kuna need lähtuvad algselt samast sisuplaanist.

Eristasin viit tüüpi kalambuure, mille tinglikult nimetasin ambivalentseks (A), kontrastiivseks (K) ja meelevaldseks (M) kalambuuriks, ja siis veel implitsiitseks (I) ja tavaliseks riimiks (R). Lisaks eristan veel polüseemset (P) ja homonüümset (H) kalambuuri. Sulgudes olevad tähed on kasutusel tabelis, mille leiab selle töö lisadest (Lisa 6).

2. KalambuuRi kalambuurid

2.1. Materjali kogumine

Facebooki-grupp KalambuuR on nüüdseks (2024. aasta augustis) 14 aastat vana, asutatud 1. märtsil 2010 (Harrik 2019: 6). Grupp kirjeldab end üleskutsega „Keelevääänajad ja sõnataltsutajad, ühinege!“ (KalambuuR) ja määratleb põhisisuna eestikeelsed postitused, kusjuures pilt peaks olema abivahendiks, defineerides kalambuuri kui „sõnade mäng ja naljakas“, õigustades veel kord *kalambuuri* ja *sõnamängu* samastamist, mida ka ise selle töö vältel teen. Uurimismaterjali kogusin Google Chrome'i laienduse ESUIT Posts Exporter for Facebook™ abil, mis võimaldas alla laadida üle 14,450 postituse ja paigutada need Microsoft Exceli tabelitesse vastavalt postitamisaastale. Seal oli võimalik sorteerida postitused paremusjärjestusse vastavalt *like*'ide (selle all pean silmas kõiki seitset Facebookis kasutusel olevat reaktsiooni: *Like, Love, Care, Haha, Wow, Angry* ja *Sad*, aga katusmõistena kasutan ikkagi seda, kuna *reaktsioon* oleks liialt polüseemne) arvule, aga vajadusel ka elimineerida pilti või välislinki sisaldavad postitused, mida puhttekstilise kalambuurina analüüsida oleks raske. Lisaks eemaldasin veel sellised „kalambuurid“, mis tegelikult olid referentsiaalsed naljad (näiteks *Eesti dopingumeeskonda kahtlustatakse suusatamises*. – Markus Tammiste 3.3.2019 (KalambuuR)). Lõpuks sorteerisin aastatest 2019–2013 igaühest 20 parimat, mida analüüsida üksikasjalikumalt, vastavalt eelmises peatükis esitatud võimalustele. Vältimaks liigset kirjusust viitamisel, olen need paigutanud tabelisse ja nummerdanud. Kasutan näidetele viitamiseks edaspidi vormi Parimad 1–100 (vt lisa 1).

Tasub ära märkida, et allalaadimine toimus kahes etapis – esimene selle aasta 24. märtsil ja teine 12. augustil. Tagantjärele avastasin aga, et ajavahemikus 20.–24. märts oli vähemalt 12 postitust 20st, mis esimesel allalaadimisel olid veel alles, augustiks ära kustutatud. Seega võib grupi tegelik aktiivsus olla palju suurem; selles töös ma grupi moderaatorite tegevust ega ka postitanute võimalikku „enesetsensuuri“ ei kajasta. Võimalik, et inimestel hakkas endal kahju, kui kogukond nende postitustele piisavalt *like*'e ei pannud – kustutatutest kõige suurema *like*'ide arvuga postitusel oli neid vaid 11. Samas ei olnud neil postitustel ka võrreldes samal nädalal postitatud postitustega erilist sisulist[22] vahet, s.t nad ei torkinud mõnd sotsiaalset valukohta erilisel määral rohkem ega vähem kui allesjäänud postitused. Näiteks on alles

[22] Eeldan siinkohal, et postitusi kustutatakse eelkõige sisu, mitte vormi pärast. Kõik minule näha olnud kustutatud kalambuurid ei hälbinud allesjäänuist ka vormiliselt kuidagi erilisel määral.

jäänud 22. märtsil Georg Prangeli postitatud *Tänapäeval parmupillidega ei mängita. Need joodiku tabletid pole naljaasi.*. (KalambuuR), mis seostub eluheidikluse ja narkomaaniaga, või Aivar Käo 21. märtsi sooidentiteeti puudutav üllitis *Mis soost toovad lapsi sookured?* (Samas), aga ära on kustutatud HT[23] 20. märtsi keerdküsimus *Kas bordellis on võimalik näha kummitust? Jah, kui lõbuasutuse kunde ilmub ilma kaitsevahendita kohale.* (Samas) või SK 24. märtsi pelk sõnamäng *melanhoolia - tumeda meelsus* (Samas). Tegin 15. ja 19. augustil ka kontrollkatse, kus laadisin alla 11.–13. augusti postitused, mida 15. augustil oli 17, 19ndal aga alles vaid kuus (vt lisa 5).

2.2. Grupi elujõulisus

Kui veel märtsis 2024 oli liikmeid 26 831, siis viie kuuga on liikmete arv rohkem kui poole tuhande võrra tõusnud 27 449ni (KalambuuR). Võrdluseks 2019. aasta maikuus oli liikmeid 20 130 (Harrik 2019: 6), seega pea viie aastaga on lisandunud ligi kolmandik liikmeid. Kuna minu vaadeldavad postitused jäävad põhimõtteliselt sellesse perioodi (s.t 1.2019–8.2024), on need arvud lähtekohaks postitamiste arvu analüüsil. Näiteks Harriku tööst tuleb välja, et 2018. aasta märtsis, aprillis ja mais (napilt enne minu uurimisaega) leidus vastavalt 420, 413 ja 443 postitust – keskmiselt 425 postitust kuus (Samas: 6). Seevastu 2023. aastal oli kuu kesmine postituste arv vähenenud viis korda, olles vaid umbes 83,(3). Tabelis 1 (pöördel) on rohelisega välja toodud aasta kolm kõige populaarsemat, ja lillaga kolm kõige ebapopulaarsemat postitamiskuud, kusjuures iga aasta esimestel kuudel võib märgata tõusutrendi, mis kipub sügiseks vaibuma.

Nagu näha, aastatel 2019–2020 grupp õitses, postitati vastavalt 5000 ja 4500 postitust. Ka koroona tulek 2020. aasta kevadel ei paista postitamisaktiivsust vähendanuvat – tolle aasta populaarseimad kuud on just märts-aprill-mai. Miskipärast aga hakkas 2021. aasta kevadest postituste arv vähenema kuu keskmisega 165,(3), jõudes 2022–2023 ligikaudu 90 postituseni kuus. Aasta jooksul vähemalt korra postitanuid jäi samuti aina vähemaks. Kui 2019. aastal oli neid 1112, siis 2021. aastal poole vähem – 543 –, langedes 2022. aastaks 306-le ja tehes seejärel väikse tõusu 331ni.

[23] Mis iganes põhjus võis kustutamisel olla, aga viisakusest asendan nende puhul nime initsiaalidega.

Tabel 1. Facebooki-grupi KalambuuR kuine postituste arv viie aasta lõikes

	2019	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**Kokku**
Jaanuar	450	388	344	156	84	1422
Veebruar	411	335	275	107	96	1224
Märts	503	542	207	134	84	1470
Aprill	396	496	182	113	124	1400
Mai	502	421	150	102	112	1371
Juuni	405	335	175	65	91	1155
Juuli	412	326	135	69	71	1083
August	463	314	143	65	106	1126
September	429	339	82	60	50	960
Oktoober	371	284	94	82	63	894
November	341	305	86	71	58	861
Detsember	331	378	111	71	61	952
Kokku	5014	4463	1984	1095	1000	13 556

Like'ide arv postituse kohta paistis aga postituste vähenedes tõusvat. Kui 2019 ja 2020 oli keskmiselt vastavalt 65,3 ja 61,8 reaktsiooni postituse kohta, siis 2021. aastal juba 81 ja 2022. aastal 88,4, langedes 2023 natuke tagasi – 73,3 reaktsiooni peale postituse kohta. Sama trendi võib märgata ka kommentaaride puhul: kui 2019. aastal oli keskmiselt 3,4 kommentaari postituse kohta, siis 2023 tipnes see 4,9ga. Jagamisigi oli postituse kohta 2019–2020 „õitseperioodil" vähem – keskmiselt 0,687 – kui järgnevatel aastatel. 2021 pea kahekordselt 1,36; 2022 natuke vähem 1,07; ja 2023 taandudes 0,873 jagamiseni postituse kohta. (Vt lisad 2, 3 ja 4) Nendest trendidest nähtub, et kuigi postitusi ja postitajaid on järjest vähem, siis postituste suhteline kvaliteet on tõusnud, inimesed hindavad neid väheseid kalambuure rohkem, ja grupi liikmesuski muudkui kasvab.

2.3. Kalambuuride laad

2.3.1. Väljapraak

Kui grupi elujõulisust analüüsides jätsin sisse kõik postitused, sh pilti või välislinki sisaldavad, siis selles alapeatükis ma enam neid ei arvesta, kuna neis võidakse reageerida

hoopis teiste aspektide, näiteks pildi enda teostuse üle. Nii ongi saja kõige populaarsema seas lausa 52 sellist, mille ma välistan. Näiteks on kõige populaarsem pildiga kalambuuripostitus digitaalselt töödeldud pilt Jüri Ratasest, palk õlal ja mootorsaag käes, seismas äsja komistanud USA presidendi Joe Bideni kõrval viimase lennuki trepil. Pilti saatev kalambuurne tekst on *Uus Eesti tüvi jõudis Ameerikasse...* 😶. (vt lisa 6) Kalambuuri põhiline *tüve* paronüümia viitab VIIRUSTÜVE ja PUUTÜVE isotoopiatele, aga lisaks sellele võib (vähemalt mulle) mõjuda naljakana ka Jüri Ratase tegelaskuju, mis mängib TÕSISELTVÕETAVA POLIITIKU ja POPULISTLIKU POLIITIKU isotoopiate vahel[24], kolmandaks on USA poliitmaailmaga kursis olijatele ilmselt veel tähenduslik demokraat Joe Bideni kukkumine, mille üle vabariiklased tihti ilkuma kipuvad. Ja loomulikult domineerib üldine inkongruents Jüri Ratase „maameheliku“ ning eemalevaatava oleku ja ülikonnas ja abitus olekus Bideni vahel – võiks küsida, miks Ratas Bidenile appi ei lähe. Nagu näha, on sellises postituses sõnamängulisel elemendil *like*'ide teenimisel palju väiksem tähtsus.

Lugedes kalambuuriks ka visuaalsed naljad nagu reebused jms, võiks ju ühe praegu lahtiseks jäetava mõtteotsana väita, et eesti kultuuriruumiga kursis oleva tõlgendaja jaoks on ainuüksi foto palgiga Jürist "üks vorm, kaks sisu" ja keskel ambivalents. Näiteks kui minna onomasioloogilist teed ja küsida, et "nimeta üks tõsiseltvõetav poliitik" või "nimeta üks "koomiline poliitik", võib sõltuvalt valijast mõlemal juhul tulemuseks olla sama pilt Jürist. Jäägu see mõtisklus, kas Jüri Ratase foto palgiga on sel juhul polüseemne, mõnesse teise kirjutisse.

Olgu siiski lühidalt esitatud statistika väljapraagitud pildiliste ja välislinke sisaldavate postituste kohta tabelis number 2.

Tabel 2. Pilti või välislinki sisaldavate postituste osakaal aastati

Aasta	2019	2020	2021	2022	2023
Väljapraak	14,5%	11,4%	15,2%	16,2%	13,1%

Keskmine väljapraagi protsent on 14,1, mille pinnalt ei ole võimalik uuritud viie aasta lõikes väita, et kalambuurid on tekstiliselt meediumilt visuaalse poole kalduma hakanud, seda siis kalambuuri konteksti avamiseks. Võrdluseks Airika Harriku (2019: 20) uurimuses oli 2018. aasta märtsis pildilisi kalambuure 87 / 420 ehk 20,7%. Pigem on piltidel omaette väärtus, mida hinnatakse kalambuurist eraldi.

[24] Siin tuleks vist toonitada, et ma ei pane sellist kuvandiloomet Jürile pahaks, vaid püüan eelkõige välja tuua naljana mõjuva kaheplaanilisuse ja vastuolu.

2.3.2. Kalambuuride vorm

Esimese saja *like'*ituma seas oli kõige rohkem **ambivalentseid kalambuure** – **44** – ja keskmiselt sai igaüks **602** *like*'i. Neist kõige populaarsem oli 2020 veebruaris postitatud *eurovisioon on ukule määratud* (Parimad 2). Selle kalambuuri ambivalents ilmneb asjaolus, et mõlemad isotoopiad jäävad kehtima – Eurovision jäi sel aastal ära ehk HUKKUS, ja teatati ka, et UKU SUVISTE saab järgmine aasta uuesti osaleda. Kumbki tõlgendus pole teisest valem. Muidugi peab populaarsusele kaasa aitamisel tunnustama ka ajastust – koroonaaja alguses oli grupi aktiivsus laes. Minu lemmik ambivalentsetest on aga *Naine ilma ennita on lihtsalt aine ja mees ilma emmita on lihtsalt ees.* 🤔 (Parimad 47) Selle lahtimõtestamine ja süsteeemi paigutamine valmistas parasjagu raskusi. Isotoopiateks pakkusin ESITÄHETUS ja SUGUELUNDITUS (Initsiaal *M* on mõnikord kasutusel mehe suguelundi kohta, vältimaks otsest ropendamist). Teine kiht isotoopiaid on JALUS ja MATEERIA. See postitus on eriti polüvalentne, kuna tekstis on lausa kaks kalambuuri, mis vastastikku teineteisele kontekstiks, kuigi teine kiht isotoopiaid jääb õigustamata ja võiks minna referentsiaalse nalja alla. Eriti huvitav on aga, mida on mõeldud tähe *N* all – analoogselt *M*-ga peaks see tähistama midagi seksuaalvaldkonnast, aga ühtki kinnisväljendit minul pähe ei tule. Lõppu sobib Mart Juure (2019: 46) näide *Remondimehed läksid krohvipausile*., kus ilmselt töölised tõesti läksid KOHVI jooma, aga tehid ka KROHVIMISEST pausi.

Teisel kohal on **meelevaldsed kalambuurid 27** esinemisjuhuga ja keskmiselt **598** *like*'iga postituse kohta. Kõige populaarsem selline oli *Tekiila - öösel paokil suu vahelt teki sisse valguv süljeke* (Parimad 6). Kontekst põhjendab ära vaid NIISKE TEKI isotoopia, ALKOHOLI isotoopiat sealt aga välja ei tule. Tegu on ka malapropismiga, mis antud juhul eksplitseerub vaid häälduses. Teise näitena toon välja *Jälgin mannat keetes, et puder põhja ei kõrbeks. Olen mannavaht.* (Parimad 36). Ka siin ei tule VAHUGA seostamine kuskilt välja, pigem tähendustakse ümber olemasolev väljend, kasutades sõna *vaht* valesti. Lõppu sobib Oliver Lombi kalambuur *Soome keele kiirkursus „Kõik puhuvad"* (Juur jt 2019: 496), milles ROOLIJOODIKLUSE isotoopiat pole ära seostatud.

Raskeim oli määrata **kontrastiivseid kalambuure**, mida leidsin 20 (või 19) – eriti kõnekas juhtum oli *Kas vegan müügimees on seller?* (Parimad 32), kus võiks vaielda, et kas siis tavaline müügimees ei ole *seller*, ja seepeale liigituks see hoopis ambivalentseks

kalambuuriks. Siiski leidsin, et teatud kontrasti siin disjunktoriga tekitatakse, täpsustatakse müügimehe liiki, ja prevaleerib TAIMETOIDU isotoopia. Keskmiselt oli igaühel **604** *like*'i. Selle kategooria populaarseim oli *"Mis see pisike pits mehele ikka teeb", mõtles Jaan ja asus heegeldama.* (Parimad 4), kus nii ALKOHOLI kui NÄPUTÖÖ isotoopiad on ka kontekstis õigustatud, aga kehtima jääb minu arvates eelkõige viimane, see tuleneb sõnadest *ja asus heegeldama*. Tagavaranäitena pakun välja *Siseruumides toimuma pidav kontsert viidi õue, kuna piletid olid välja müüdud* 😁 (Parimad 42), kus kontserdil tõesti võivad piletid OTSA SAADA, aga kontekst siiski õigustab VABAÕHUKONTSERTI rohkem ja see vaidleb esimesele vastu. Viimaseks näiteks selles vallas toon Mart Juure (2019: 44) *Vanaldane juut on suremas: „Kutsuge kiir-rabi!"*, kus mõlemad isotoopiad on kontekstis õigustatud, aga kohale tuleb kutsuda ikkagi VAIMULIK, mitte ELUPÄÄSTJA.

Lihtsalt **riime** leidus **7**, sealhulgas ka kõige populaarsem postitus 1722 *like*'iga *Kui taanlane ära pakkida, siis on pakistaanlane.* (Parimad 1). Siin pakutakse vaid paronüüme *pakis taanlane* ja *pakistanlane*. Isotoopiad TAANLANE ja PAKISTANI ELANIK jäävad aga konteksti kaudu õigustamata, ainus õigustus võiks ehk olla, et mõlemad on rahvused, ja nii tuleb õigustus hoopis paronüümiast (ehk antud juhul riimist) endast. Peamiselt näib aga see tekst lihtsalt demonstreerivat, et selline ambivalents on olemas. Keskmiselt oli kategooria ühel esindajal **772** *like*'i. Toon teise näite veel: *"Mida ütleb saarlane, kui näeb laua peal vedelemas pomelot, mis ei kuulu talle? ""Polemo pomelo."""* (Parimad 16). Ka siin esinevad eksplitsiitselt mõlemad riimuvad sõnad, kuid konteksti kaudu õigustatakse ka isotoopiaid MITTEKUULUMINE ja TSITRUSELINE. Vahe ambivalentse kalambuuriga on praegusel juhul, et kummalgi paronüümil on vaid üks õige tõlgendus, lugejat ei kohustata *polemot* ja *pomelot* tinglikult samastama. Heaks riiminäiteks toon Contra (Juur jt 2019: 411) *kuulsusrikas kuldrusikas*, kus kumbki isotoopia pole nalja mõistmisel oluline, loeb vaid vormiline sarnasus.

Viimasena toon välja **implitsiitsed riimid**, milleks julgesin määrata napid **2** postitust: *Laps laulis autos Ruja laulu kaasa: Inimene õpib kogu elu, tuleb aga ikka trolliga.* (Parimad 69) (430 *like*'i) ja *"loodame, et uus juht tuleb loomaaiast seest" @vikerhommik* (Parimad 88) (313 *like*'i). Esimesel juhul on vihjatud Ruja sõnadele *sureb aga ikka lollina*, aga ei see LOLLUSE isotoopia ega ka TROLLISÕIDU oma ei saa kuidagi õigustatud, ja teist juhtu oli väga raske üldse kuhugi paigutada, kuna pigem tundus ta referentsiaalse huumorina, kus pidi hakkama mõtlema ülekantud tähendusele, et kas uus juht ise on üks loom[25]. Siiski liigitasin selle riimiks, mis peaks riimuma iseendaga ja tähistama kas LOOMAAIA TÖÖTAJAT või

[25] Kuigi tõsi, ka inimene on loom.

LOOMAAIA ASUKAT. Paremaid näiteid implitsiitsest riimist olen toonud oma töös eelpool, näiteks Laabani *O kastraat!* või minu *Tilde breevis, treema graavis*, kus vastava paronüümi peab ise juurde mõtlema, aga igasugune tähendus ja isotoopiate seotus neil puudub. Kui vaadelda kogu kalambuuristikku, võib seda sorti leida just allpool, näiteks *kõrvikurongkäik* (22.2.2023), *jaanituletõrje* (13.6.2023). Samuti on päris sagedased sellised kiired sõnamängud Keiti Vilmsil, näiteks *nagu kirst tordil* (Juur jt 2019: 240), *püha külmainsus* (Samas: 186) või *abilelu* (Samas: 343).

2.3.3. Kalambuuride sisuline seotus

Kui tavakeeles on homonüümia haruldasem kui polüseemia, siis minu painutatud käsitluse puhul (s.t samasus kui sarnasuse erijuht) võis leida just enam homonüümiat (59 juhtu), samas kui polüseemiaks määrasin 41 postitust. Homonüümiline oli näiteks *covid, suvi, sügis, talv* (Parimad 13), kus paronüümid *kevad* ja *covid* on juhuslikult sarnase väljendusplaani saanud, isotoopiate seos, justkui kevadel oleks palju viirushaigusi, on meelevaldselt tagantjärele konstrueeritav. Ka inimeste nimed arvasin homonüümia alla: *Ministrid leppisid kokku, et edaspidi sõidavad lapsed kooli Rattaga.* (Parimad 20). Ilmselt on Jüri Ratase PEREKONNANIMI pandud VEEREMISVAHENDI järgi, aga mina seda polüseemseks ei loe, kuna see pole sisuliselt motiveeritud. Kolmas minu arvates esinduslik homonüümia näide on *"Nägin ühe tudengi koti peal sellist kirja: rumalakartlik"* (Parimad 79), kus *jumal* ja *rumal* vaid riimuvad, sisud neil seotud pole. Homonüümsed kalambuurid kogusid keskmiselt kokku **647** *like*'i postituse kohta.

Polüseemia näidetena käsitlen ka kujundlike väljendite otsestamist, näiteks *"Buss nimega ""Riigikogu"" / - Istekohti 101 / Seisukohti 0"* (Parimad 29), kus võiks eeldada, et KINDLA ARVAMUSE omamine seostub ka PÜSTISE asendiga, või *Känguru avastas, et poja kodust välja saatmine kergendas kõvasti kukrut..* (Parimad 77), kus RAHAPAUN ja KÕHUTASKU on samuti hõlpsalt seostatavad mõisted. Raskem oli leida seost näite *Äike otsustas, et läheb lööb korra majja.* (Parimad 72) puhul, kuna isotoopiad PUHTUS ja ÜKSIKJUHT ei seostu minu jaoks nii kohe, kuid sellegi poolest määrasin ta „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ appi võttes polüseemseks (ETY 2012). Polüseemilisena määratletud kalambuurid kogusid kokku keskmiselt **556** *like*'i postituse kohta.

3. Arutelu

Kalambuurid võivad üksikult parimaks-halvimaks liigituda üldse muudel alustel, näiteks on mõni päevakajaline postitus saanud vormi lihtsusest hoolimata päris palju *like*'e (nt Uku ja Eurovisiooni oma (Parimad 2)). Siiski saab natuke suurema valimi alusel umbkaudu väita, et rahvale meeldivad enim ära tähendustatud, ent ka tõlgendaja jaoks ambivalentseks jäävad kalambuurid. Võib-olla oleks siinkohal hea kogu korpusest juhuvalimi näol noppeid teha, eristamaks, kas need on lihtsalt *like*'ituimad või meeldib rahvale ka ise ambivalentseid kalambuure moodustada. On ju raske leida suvatähenduslik paronüümia ja panna kaks sõna omavahel ka tähenduslikult seostuma. Lihtsam on väänata olemasolevat sõna ja pakkuda selline implitsiitne riim grupis peamurdmiseks teistele. Ka siis, kui mõni levinud sõna tõlgendatakse järsku ümber, näiteks altereerides tema häälduspLaani, mõjub see ootamatuna, isegi kui isotoopiaid konteksti kaudu korralikult välja ei tooda. Niimoodi said palju *like*'e *tekiila* (Samas: 6) ja *Wiz Khalifa* (Samas: 9). Kontrastiivse kalambuuri erilisus aga ei paistnud rahvale mõju avaldavat – ilmselt ei ole keelenaljade puhul eriti, kumb isotoopia võidutseb.

Homonüümia-polüseemia vahekorda analüüsida oli küllalt raske, kuna selliste kunstlikult tekitatud vormiliste seoste puhul ei olnud eriti võimalik pöörduda näiteks etümoloogiasõnastiku poole. Mitu näidet liigitasin osalt oma suva järgi polüseemseks, vaadeldes eelkõige sisuplaanide suhtelist lähedust, seeasemel et ajada taga etümoloogilist rada, kumb mõiste kummast tulnud võiks olla. Näiteks *riigikogu seisukohtade* näite (Parimad 29) olin algselt liigitanud homonüümseks, kuna ARVAMUS ja PÜSTIOLEMINE lihtsalt <u>tundusid</u> kauged valdkonnad, siis aga pakkusin, et ehk mingisugune selgroogsus ja enese sirgu ajamine ikkagi JULGUSELE RÄÄKIDA viidata võiks. Tunnistan, et see võib olla nõrgem koht mu töös. Üldistavalt toon siiski välja, et (minu määratud) homonüümiad kogusid kokkuvõttes keskmiselt rohkem *like*'e kui polüseemiad – seega peab paika sarnane idee nagu riimigi puhul: mida sarnasemad sõnad ja kaugemad tähendused, seda parem.

Lõpetuseks leian, et mu mudel töötas kalambuuride analüüsimisel paremini kui minu vastandatav homonüümia-graafia-foonia-paronüümia liigitus, võttes arvesse ka kalambuuride sisu. Minu arvates ei ole eriti vahet, kas kaks sõna (või üldisemalt – väljendit) kirjutatakse sarnaselt või samamoodi, vaid loeb pigem, kuidas lugeja kaht eri tähendust märkama pannakse; kui kaugel need tähendused üksteisest on; ja kui hästi need tähendused seejärel omavahel kunstlikult seostatakse.

Kokkuvõte

Lugejal käes olevas töös käsitlesin kalambuuri kui mängu vormilise sarnasuse sisulise mitmeplaanilisusega. Kuna kalambuur on tajutavalt vormiline nähtus, on ka selle käsitlused siiani vaadelnud peamiselt vaid vormi. Mina pakkusin välja oma tüübistiku, milles eristasin kokku viit kalambuuri alaliiki sõltuvalt sellest, kuidas kalambuuris esinev paronüümia (ehk sarnasekõlalisus) enda tähistatavatele isotoopiatele (ehk semantilistele korduvustele) viitab, ja kuidas need isotoopiad üksteisega võimaliku muu konteksti abil suhestatud on.

Verbaalne huumor on mittekasuaalne kõne ja selle puhul ilmneb teksti poeetiline funktsioon, mis paneb lugeja märkama vormi. Seega ei toimi siin isotoopiate vahetus ainult sisulisel, vaid peaasjalikult vormilisel tasandil. Seepärast ei sobinud mulle Airika Harriku töös (2019) kasutusel olnud Salvatore Attardo ja Viktor Raskini verbaalse huumori üldteooria, milles leidsin olevat liiga palju keskendumist diskursusemaailma asjaoludele, nagu näiteks *situatsioon* või *tegelased*, mida aga verbaalses naljas ei pruugi üldse olla. Seepärast laenasin töömõisteid hoopis Attardo huumori lineaarteooriast, sealhulgas *konnektori* kui ’millegi, mis kaht isotoopiat ühendab’ ja *disjunktori* kui ’millegi, mis paneb üht isotoopiat teisele eelistama’. Ka selles teoorias ilmnes puudujääke: minu arvates oli ta liialt tekstis kinni, paigutades konteksti, konnektori ja disjunktori konkreetsete sõnade või tekstiosade külge, samas kui mina käsitlesin mõne nalja puhul konteksti ka tekstivälisena.

Empiirilise materjalina uurisin Facebooki-grurppi kalambuur, tehes kõigepealt statistikat grupi elujõu kohta ja seejärel uurides sadat parimat kalambuuri enda koostatud mudeli põhjal. Grupil oli elujaksu küll, kuigi viimase viie aastaga oli postituste arv kahanenud viiendikuni. Seevastu liikmeid tuleb aina juurde ja iga postitus teenib rohkem *like*’e, jagamisi ja kommentaare. Kui ma postitusi alla laadisin, ilmnes hiljem, et mõned neist on tagantjärele ära kustutatud – see vääriks võib-olla eraldi uurimist, aga siinses töös selle põhjus välja ei tule. Võib-olla seletab see ka grupi postitamiste arvu vähenemist viimase viie aasta lõikes.

Parimad kalambuurid olid sellised, milles paronüümia pakutud kaheplaanilisusega kaasnev sisu jäi lugeja mõtestada – ei olnud võimalik öelda, kumb isotoopia on õigem. Toon näiteks kalambuuri *"- Küpsetasin ise leiba. / - No ja mis välja tuli? / - Väga hea sai."* (Parimad 31), kus paronüümia *sai* võib tähendada nii LEIVATOODETE katusmõistet kui ka SAAMIST minevikuvormis – kumb täpselt, seda saab lugeja otsustada. Seevastu vähem esines *top* sajas implitsiitset riimi – selle all pean silmas kalambuuri, mis enamasti koosnebki vaid ühest

„kummalisest“ keelendist, millele lugeja peab sarnasekõlalise paarilise juurde mõtlema, nagu näiteks Ilmar Laabani *O kastraat!* (Laaban 2004: 156–170), kus paronüüm on *okastraat*. Neid sõnu pole aga konteksti abil tähenduslikult kuidagi seotud, jättes lugejale vabaduse seda ise teha, kirjutajale aga vabaduse hea mõttekild suurema vaevanägemiseta ära postitada.

Nii nagu on aina enam moodi läinud vabavärss, tundub kalambuur minevat sama rada. Nii nagu mõni inimene igatseb mõne ilusa mõtte vahel välja öelda, ent keele vormilisus annab vaid piiratud arvu riimuvaid sõnu, ahistab teisi jälle liigne sisukus. Minu tagasihoidliku maitse järgi on aga üks hea luuletamismeetod kõigepealt leida kalambuur ja seejärel õigustada kaks paronüümi omavahel – luuletuul kannab head sõnaseppa ise. Poeet on nagu skisofreenik – mõlemale söödab keel vaid vormilise sarnasuse alusel suvalisi mõisteid ette, nende ülesanne on need omavahel seostada. „Kui keegi on poeet, siis on ta k e e g i, kellele asjad tähendavad väga vähe — keegi, keda sunnib tegemine“ (Vahing 1997: 1211). Erinevus on, et poeet võtab pärast autorsuse vastu.

Lõpuks küsin, kas selline asi võib ka keele ära väsitada, kui igale sõnale mingi vint peale keerata? Või aitab see ehk just keelt uuendada? kulutagem vanad kinnisväljendid ära ja tekib puudus, millele uusi väljendeid peale laduda.

Kirjandus

Abrams, Meyer Howard; Geoffrey Galt Harpman 2013. *A Glossary of Literary Terms. Eleventh Edition*. Stamford: Cengage Learning.

Allik, Jüri 1981. Metafoorist psühholoogi pilguga. *Looming* 1, 102–113.

Allik, Heli 2018. Keiti Vilms: sõnad on mind päästnud kõige hullematest kohtadest. (17.10.18). *ERR*. https://kultuur.err.ee/869784. Vaadatud 20.8.24.

Attardo, Salvatore 1994. *Linguistic Theories of Humour*. Berliin, New York: De Gruyter Mouton.

EKI TEATMIK 2022 = *Tähenduste normimisest*. Eesti Keele Instituut. https://eki.ee/teatmik/tahenduste-normimisest/. Vaadatud 16.8.24.

EKSS 2009 = *Eesti keele seletav sõnaraamat*. https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss. Vaadatud 20.8.24.

ETY 2012 = *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. https://arhiiv.eki.ee/dict/ety. Vaadatud 21.8.24.

Harrik, Airika 2019. *Folkloristlik vaade KalambuuRile Facebookis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/453da37b-d3cb-4835-8ce5-eb30d027fa20/content. Vaadatud 14.5.24.

Krikmann, Arvo 2004. *Koestler, Raskin, Attardo ja teised: lingvistiliste huumoriteooriate uuemaist arenguist*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Loog, Alvar 2017. Meie igapäevast kalambuuri anna meile tänapäev.... (4.6.17). *Postimees*. https://kultuur.postimees.ee/4135123. Vaadatud 20.8.24.

Lotman, Juri 2015. Värss ja proosa. Tlk Maria-Kristiina Lotman. *Methis* 16, 175–178.

Lotman jt 2023 = Lotman, Maria-Kristiina; Mihhail Lotman; Rebekka Lotman 2023. Häälikuinstrumentatsioon Artur Alliksaare luules. *Keel ja Kirjandus* 10, 969–986.

Merilai jt 2007 = Merilai, Arne; Anneli Saro; Epp Annus 2007. *Poeetika. Gümnaasiumiõpik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pajusalu, Renate 2009. *Sõna ja tähendus*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Plado, Helen; Katrin Mandra 2008. *Väike paronüümisõnastik*. Tartu: TT Print OÜ.

Princeton 1993 = *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Toim. Alex Preminger, Terry V. F. Brogan. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Põld, Anna 2017. Räppar Beebilõust saadeti trellide taha. *Delfi*, 23.3.2017. https://www.delfi.ee/artikkel/77645180. Vaadatud 14.5.24.

Põldmäe, Jaak 1978. *Eesti värsiõpetus. Monograafia.* Tallinn: Eesti Raamat.

SIL Pun = Pun – SIL Glossary of Linguistic Terms. https://glossary.sil.org/term/pun. vaadatud 14.5.24.

SIL Paronomasia https://glossary.sil.org/term/paronomasia. Vaadatud 14.5.2024.

SIL Antanaclasis https://glossary.sil.org/term/antanaclasis. Vaadatud 14.5.2024.

SIL Syllepsis https://glossary.sil.org/term/syllepsis. Vaadatud 14.5.2024.

Vahing, Vaino 1997. Keel, poeet ja skisofreenia. *Akadeemia* 6, 1203–1211.

Voolaid, Piret 2015. Lapsesuufolkloor lingvistilise huumoriteooria vaateväljas. – *Keel ja Kirjandus 12*. https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/25264. Vaadatud 30.5.24.

ÕS 2018 = *Eesti õigekeelsussõnaraamat*. https://arhiiv.eki.ee/dict/qs/. Vaadatud 21.8.24.

EMPIIRILINE MATERJAL

Delfi Keeleaps = Keeleaps tõi pahameeletormi. Doktorant: keeleteadlane ei ole kõndiv õigekeelsussõnaraamat. (18.3.23). *Delfi*. https://www.delfi.ee/artikkel/120159598. Vaadatud 19.8.24.

Juur jt 2019 = Juur, Mart; Keiti Vilms; Contra, Oliver Lomp, Ave Taavet 2019. *Poeetiliselt korrektne*. Tallinn: MTÜ Poeetiliselt Korrektne.

KalambuuR = Facebooki-grupp KalambuuR. https://www.facebook.com/groups/kalambuur/. Vaadatud 21.8.2024.

Kõlu, Erkki; Vello Lään 1997. *1003 anekdooti. Raadio Tartu.* Tartu: Greif.

Laaban, Ilmar 2004. *Sõnade sülemid, sülemite süsteemid*. Koost. Jaan Malin. Tartu: Ilmamaa.

Parimad = KalambuuR. (vt lisa 1)

Peterson, Kristian Jaak 1922. *Laulud, päevaraamat ja kirjad*. Koost. Aino Paltser. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Raud, Eno 1967. *Peep ja sõnad*. Tallinn: Eesti Raamat.

Summary. Justifying Puns with Facebook as an Example

In this thesis, I focused on Estonian puns from the Facebook group KalambuuR. A pun (or *kalambuur* in Estonian) is a joke based on wordplay – it involves words or expressions that sound or are written alike, but differ sharply in meaning. Using Salvatore Attardo's Linear Theory of Humour (1994) which is based on Algirdas Greimas' structural semantics, I applied the concepts of *isotopy* (meaning 'one possible interpretation of a text'), *context*, *connector* (meaning 'something that unites the two isotopies in a joke') and *disjunctor* (meaning 'something that throws the interpreter off from one isotopy towards another one'). Additionally, I borrowed some concepts from linguistics, such as *paronymy*, which I claimed to also include concepts like *homonymy, homophony* and *homography*, because identity is a special case of similarity. By *paronymy*, I mean the most important part of the pun – the one that has the intended double meaning. To illustrate, here is a quick example:

I used to be a baker, but I couldn't make enough dough.

The paronymy here is *dough*, meaning 'an integral ingredient in baking', but it can also mean 'money' in slang. In verbal jokes, the paronymy is also the connector. The disjunctor is not explicitly seen here, but usually it is something that distinguishes the two similar sounding words such as a small pronunciation difference or a space between some letters. In this case, the disjunctor is hidden, but we can still make a reasonable conclusion that there are two meanings here, which makes us notice the form of this joke. The context is all but the paronymy. The two isotopies could be MONEY and WET PILE OF FLOUR, even though one can never directly say the meaning of something out loud, only through paraphrasing.

My main aim of this thesis was to better systematise puns than just by form (homography-homophony etc). I wanted to analyse it based on, what was being said, rather than what was used for saying it. Using these concepts, I postulated five types of puns: ambiguous (where both senses or isotopies can be justified interpretations), contrastive (where through context, one isotopy excludes the other), arbitrary (where the context and the paronym explicit in text don't match, also known as malapropism), and two types of rhymes: explicit (rhyme in the usual sense) and implicit (where there is no context, but just a weird-sounding word, for which the interpreter chooses a similar sounding word themself). I also tried to analyse,

whether the two isotopies had related meanings (calling those kind *polysemic*) or had obtained a similar form randomly (calling those *homonymic*). I think my model worked better for analysing puns than the other one of Raskin's and Attardo's – the General Theory of Verbal Humour (GTVH). That one was used by Airika Harrik (2019), she studied the same group, but from a folkloristic angle. In my mind, that model concentrated too much on the content aspects of a joke (such as characters or situation), which a pun might not have at all.

The second aim was to apply this attempted taxonomy on a text corpus of Estonian puns from Facebook and also look into, how the genre of punning was doing in this group. I downloaded over 14,000 posts from 2019–2023 and did some statistics, from which I concluded, that punning could be doing better, but it isn't the worst. The posting activity of the group has dropped five times in five years, but every post has started to get more likes, comments and shares. This can be explained with the fact that some posts may get deleted for whatever reason – I did not look into that yet very thoroughly, but it would certainly make another good research subject. The group membership is still rising as well – from 20,000 to almost 27,500 in five years. Out of the hundred most liked posts (excluding photos, which I couldn't analyse with my model very well), 44 were ambiguous puns, 27 were arbitrary, 20 I considered contrastive, 7 explicit rhymes, and 2 implicit rhymes. Even though the last one wasn't very popular, I thought it to be the easiest to craft yourself, without needing to justify two similar-sounding words. The most popular – the ambiguous puns – seemed to be the hardest to make, but it also paid off. The homonymy-polysemy paradigm exemplified, that in puns, polysemy is more rare, and also gets fewer likes. That may be because the concepts, which are brought up by the paronymy, seem to be too close and are treated as synonyms. There isn't this sharp contrast, which is needed for the joke to be funny.

Finally, I also contemplated on the tendency of free verse and how it liberates the poet from language boundries to freely express the thought itself. In contrast, punning can liberate from saying something meaningful and it just allows to enjoy the language without getting stuck in making sense. I proposed a way to write a poem, which is first to try and think of a paronymy and then justify both meanings through the context. If this kind of free punning does exhaust our language, maybe this opens a vacancy for some new expressions to thrive.

Lisad

Lisa 1. Sada parimat kirjalikku kalambuuripostitust sorteeritud reaktsioonide arvu järgi (KalambuuR). R – riim; A – ambivalentne; K – kontrastiivne; M – meelevaldne; I – implitsiitne; H – homonüümia, P – polüseemia

Nr	Sisu	Postitusaeg	Reaktsioone	Tüüp	H/P
1	Kui taanlane ära pakkida, siis on pakistaanlane.	05/23/2019 14:23:43	1722	R	H
2	eurovisioon on ukule määratud	02/29/2020 22:54:18	1668	A	H
3	Ma ei saa aru miks kõik kaubanduskeskused suletakse, koroona on ju Ülemiste hingamisteede viirus.	03/25/2020 21:28:56	1383	A	H
4	"Mis see pisike pits mehele ikka teeb", mõtles Jaan ja asus heegeldama.	01/14/2020 17:54:01	1161	K	H
5	Kunagi mõtlesin, et pastasõltuvusele pole ravi, aga ravioli!	01/18/2021 19:51:06	1154	A	H
6	Tekiila - öösel paokil suu vahelt teki sisse valguv süljeke	11/24/2020 8:55:26	1087	M	H
7	Kartul, kuidas sa kirjeldaksid ennast ühe sõnaga? Kartul: Vaoshoitud.	03/18/2021 11:01:38	987	A	P
8	miks lapsevanemad lapsi süles tassivad? sest kes teisele nime annab, see ise seda kannab.	01/02/2020 10:53:32	947	M	P
9	Mida teha kui kõnnitee on libe? Wiz Khalifa	02/22/2019 11:26:29	928	M	H
10	Valmistasin perele õhtusöögiks suure pettumuse.	03/29/2020 13:03:31	923	K	P
11	BMW omanik oli koroona pärast 2 nädalat Audis	03/22/2021 19:54:56	906	A	H
12	Laps tegi kalambuuri. Mina: "Kurnan makaronid ära ja siis tegutseme edasi." Laps: "Mis sa neist veel kurnad, teised keemisest niigi väsinud."	02/09/2021 8:51:07	879	K	P
13	covid, suvi, sügis, talv	03/29/2020 13:27:35	846	A	H
14	Kuidas kutsutakse neid noori, kes kõlaritega linna peal ringi käivad? Stereotüüp	09/23/2020 21:55:34	830	M	H
15	“Eks paistab”, ütles mees märgates endist naist.	05/22/2019 21:51:05	824	K	H
16	Mida ütleb saarlane, kui näeb laua peal vedelemas pomelot, mis ei kuulu talle? "Polemo pomelo."	11/26/2020 13:59:53	823	R	H
17	Lasteaiakasvataja enne õueminekut lastelt: „Kas kõik on kombes?”	01/13/2021 23:04:10	817	M	H
18	Halloooo. Ma elan planeedil maa. Mida põrgut ma	12/31/2019	815	M	P

	neid Kuumakse pean maksma?	10:28:23			
19	Tallinna Lennart Meri nimeline lennujaam e. rahvapäraselt öeldes lihtsalt Lennu jaam	11/04/2020 10:26:45	815	A	H
20	Ministrid leppisid kokku, et edaspidi sõidavad lapsed kooli Rattaga.	11/19/2020 15:29:54	815	A	H
21	Ei ole paremaid, halvemaid aedu. On ainult hekk, mis meid ümbritseb praegu.	02/07/2019 18:36:10	791	M	
22	Populaarseim tants koroona-aja ööklubides - distants 🕺	09/03/2020 11:30:04	791	K	H
23	Mind natuke häirib see, kuidas kohanimesildid meid kamandavad. Näiteks "Loo küla!", "Tapa linn!", ... Ja kuuldavasti Talinnas on sootuks "T1 kaubanduskeskus". Ei loo! Ei tapa! Ja vot ei tee!!!	06/24/2019 1:07:27	768	K	H
24	Peitust tahaks mängida, aga häid mängijaid on raske leida.	10/29/2020 11:41:31	765	A	P
25	Sest sa ei tulnud siia rääkima täna Ja kui tulidki, siis ainult emakeeles, mina ka. #minister	05/26/2019 20:23:40	759	M	P
26	Ott Tänak maksab iseteeninduskassas. Aparaat ütleb: “Palun järgige kaardilugeja juhiseid”.	11/12/2019 23:04:57	756	A	P
27	Ott Tänakul jäi digiallkiri andmata, sest ta ei leidnud kaardilugejat	01/15/2021 11:39:20	749	A	P
28	Klambripüss - breketitega ilus tüdruk	06/16/2019 20:39:55	747	M	P
29	Buss nimega "Riigikogu" - Istekohti 101 Seisukohti 0	12/15/2019 13:25:48	735	A	P
30	sünnitusmaja kahtlustab naist väljapressimises	05/10/2019 15:21:05	732	A	P
31	- Küpsetasin ise leiba. - No ja mis välja tuli? - Väga hea sai.	08/14/2019 20:29:37	730	A	H
32	Kas vegan müügimees on seller?	03/27/2019 12:03:11	726	K*/A	H
33	Tere Sa lõhnad nii hästi Lav Endel	12/29/2019 22:19:13	717	A	H
34	"Kle, su lõputöö on ju plagiaat." "Ah, ole Vakra!	02/13/2019 9:57:01	716	A	H
35	Armukolmnurka sattunud mees soovis tegelikult lihtsalt ringi tõmmata.	09/10/2020 22:40:33	702	A	P
36	Jälgin mannat keetes, et puder põhja ei kõrbeks. Olen mannavaht.	03/27/2022 19:39:52	692	M	H

37	Millest unistavad kassid? - Paidest.	06/21/2020 9:38:09	689	M	H
38	Miks öeldakse "välijõusaal", kui võiks hoopis öelda "jõuõu"?	12/26/2021 18:25:16	686	R	H
39	T²= truudus 😍	03/14/2020 22:15:22	674	R	H
40	Huvitav, kas apelsinid tahavadki mahlaks saada.. või on see väljapressimine? 🤔🍊	08/04/2019 18:06:42	672	A	P
41	Tallinn-Tartu bussis: Ees istuja: "Vabandust, kas ma võin tooli alla lasta?" Tema taga: "Ma eelistaksin kui te WC-d kasutaksite."	01/20/2019 2:26:10	670	A	H
42	Siseruumides toimuma pidav kontsert viidi õue, kuna piletid olid välja müüdud😁	11/06/2020 17:31:38	663	K	P
43	2020 I kvartali enim kaubeldud väärtpaberiks on sitapaber.	03/13/2020 12:33:15	657	R	P
44	Maale on lihtne kolida. Katsu sa klavereid tassida	04/09/2021 20:37:37	649	K	H
45	Leidsin 1. kl lapse päevikus olevast tunniplaanist uudse õppeaine: Lootusõpetus :)	09/29/2019 22:58:39	637	M	P
46	Mis värk nende toitlustusasutuste kodulehtedega on, et pakuvad lahkesti "Telli kaasa" - aga vaatamata sellele, et olen oma aadressi ja kontakttelefoni alati lisanud, olen aastaid hiljem endiselt vallaline. :'(	05/08/2019 17:12:46	631	K	P
47	Naine ilma ennita on lihtsalt aine ja mees ilma emmita on lihtsalt ees. 😕	08/05/2021 9:03:58	629	A	H
48	Ülemus alluvalt: "Mis pärast tööd teed?" "Ise käskisid ju!"	05/13/2019 16:31:55	628	K	P
49	Kas kalade ja amburi vaheline suhe on kalambuur?	01/05/2021 0:13:14	620	A	H
50	Pesin pojaga autot kuni ta äkki küsis, et miks ma harjaga ei pese...	02/17/2020 19:00:40	591	K	P
51	Kuller jättis Ita Everile kerise ukse taha kirjaga "Keris Itale"	04/03/2020 15:45:51	581	M	H
52	Kui Arno Kevade filmis jääauku kukkus, oli see esimene dokumenteeritud Tali-suplus😉	02/08/2021 16:49:28	580	A	H
53	Testamendi ettelugemisel kipuvad inimesed liiga palju pärima.	04/11/2021 11:17:00	576	M	P
54	Mina karjusin mehe peale ja mees karjus minu peale. Nüüd oleme tasa.	04/20/2021 21:01:59	575	A	P
55	Enne seda kui toonekurg lapse toob külastab tulevasi vanemaid sookurg, kes annab teada, kas tulemas on poiss või tüdruk.	04/25/2021 12:16:32	575	M	H
56	Kui Äksi külas oleks hambaravi kabinet, võiks selle nimi olla "Äksi Dent".	12/10/2022 11:02:07	544	M	H
57	Telegram.ee võtab tööle müüdimehe	03/16/2021 14:05:01	539	K	H
58	Netflix lõpetas teenuse edastamise Venemaal ehk njetflix	03/01/2022 5:18:37	533	K	P

59	"Tere, kas restoran Farm?" "Jah, kas soovite lauda broneerida?"	06/28/2022 17:46:13	529	A	H
60	Uutest koroonapiirangutest lühidalt "Passid kaasas või passid kodus!"	08/10/2021 1:05:22	528	R	H
61	Keravälk- kui rannas pükse vahetades korraks rätik alla vajub.	06/23/2021 14:20:26	517	M	P
62	Koristaja arreteeriti, kuna soovis enne nõupidamist koosolekuruumi õhku lasta.	07/01/2021 9:38:26	514	A	P
63	Head lapsed, need kasvavad wifita.	02/25/2021 16:01:49	482	M	H
64	Käin vahel keemiatarvete kaupluses niisama lakke passimas.	07/01/2021 11:52:39	471	A	H
65	Kõige tootlikum tööaeg on varastel hommikutundidel.	05/31/2022 17:25:49	465	A	H
66	Kümme aastat jutti! -Märt (41a)	02/09/2023 13:28:50	452	A	H
67	Lasnamäel elav sõber mainis, et kõrvalkorterist pidi sageli Irinat kostma.	06/02/2022 13:25:21	450	A	H
68	Selgus, et pean laupäeval kolleegi asemel tööle minema. Tunnen ennast reedetuna.	11/17/2022 18:47:10	436	A	H
69	Laps laulis autos Ruja laulu kaasa: Inimene õpib kogu elu, tuleb aga ikka trolliga.	09/26/2022 19:53:11	430	I	H
70	Riigikogulaste palk võiks olla kuus pool tuhat euri.	08/04/2022 21:12:00	426	A	H
71	Tüüpiline maantee ääres hääletav pervert - harilik teeperv.	02/09/2023 23:38:48	424	K	P
72	Äike otsustas, et läheb lööb korra majja.	10/11/2023 20:42:31	415	M	P
73	Will Smith mõtles Oscarite jagamisel solvangule samaga vastata, aga lõi siis käega.	03/29/2022 13:11:00	414	A	P
74	Õllegurmaanile meeldib linnas, kunstifriigile aga maal	07/01/2022 18:50:45	400	A	H
75	Astmed terapeudi tasemeni jõudmisel: peut, kilopeut, megapeut, gigapeut, terapeut.	12/28/2022 14:37:43	394	M	H
76	Uudiseid laiast maailmast...vaatame kõigepealt lähisitta...	05/27/2022 8:49:35	383	M	H
77	Känguru avastas, et poja kodust välja saatmine kergendas kõvasti kukrut.	06/15/2023 20:58:57	376	M	P
78	Sammalhabe ja Kingpool pimedas toas: Muhvigi ei näe!	01/13/2023 9:55:51	366	A	H
79	Nägin ühe tudengi koti peal sellist kirja: rumalakartlik	04/01/2022 19:30:18	357	M	H
80	"Härra Zelensky, kuidas te küll nii ilusad pühademunad saite?" "Ma värvisin sibulatega."	04/15/2022 19:02:04	355	K	P
81	Ma ei saa aru, miks seda Narva tanki ei saa lihtsalt lähimasse tanklasse viia.	08/05/2022 10:41:31	352	M	H
82	jäin dopinguproovis vahele. minust eelmist ja järgmist kontrolliti, mind aga mitte.	02/19/2023 14:04:04	340	K	P
83	Kui üks uks sulgub, siis avaneb teine. Muus osas on see auto täitsa korralik.	10/20/2022 21:51:08	327	M	P

84	Klubis pidid esinema Koit Toome ja DJ Arno Kukk. Ei jõudnud ära oodata ja lahkusin enne kukke ja koitu.	11/20/2022 17:46:06	327	A	P
85	"saaremaal sadas hiidrahet" - novot ma teadsin kohe, et hiidlased süüdi	08/08/2023 16:58:11	327	A	P
86	Pere kaks poega pidid magama naril. Eks ikka ülemisel voodil Üllar ja alumisel Allar.	05/08/2022 23:10:47	316	R	H
87	Matemaatikutel oli kõva πdu	04/08/2022 19:19:10	314	K	P
88	"loodame, et uus juht tuleb loomaaiast seest" @vikerhommik	11/28/2023 11:31:52	313	I	P
89	# Kutsume kõiki meie grupiteraapiasse. Oodatud on nii intro-, ekstra- kui ka ambiverdid. Hind 100 eurot per -vert.	05/21/2023 13:49:02	284	M	H
90	Rahustav õhtujutt. (ERR, Märt Avandi)	02/10/2023 7:45:40	276	A	H
91	Minul ja mu poolvennal ei lubata enam mootorsaega mängida 😥	04/24/2023 18:40:29	262	A	P
92	Tehti ettepanek Lükati küla nime muutmiseks, aga see lükati tagasi ja küla nimi on ikka Lükati edasi.	01/14/2023 13:50:10	252	A	H
93	# Kui tüli käigus nõud lendama hakkavad, siis pole vahet, et tema alustass.	06/18/2023 12:50:46	247	A	H
94	Kui õhtul kell 21:58 tuleb lapsel meelde, et homseks on tööõpetuse tunniks on vaja kaasa võtta sulgi, siis poodi otsima minna pole mõtet. Poed on juba suletud.	06/28/2023 12:20:54	242	A	H
95	Risuloojad - sotsiaalmeediakanalites mõtetut pahna tootvad inimesed😃	09/28/2023 19:15:04	240	K	S
96	Meenub kuidas poisikesepõlves hooletuse tõttu naabrionu vikatiga mättasse lõin...mitte iial ei ole nii palju luisanud kui selle teo jälgi peita püüdes.	03/07/2023 20:28:42	237	A	P
97	Ainult inimesed, kellel on savi, saavad anda nõu.	05/23/2023 20:34:50	235	A	P
98	Tinder on täis korraarmastajaid	01/04/2023 11:08:57	234	M	P
99	Eesti tänavate seisukorda arvestades pole mingi ime, et lapsed halvale teele satuvad.	09/14/2023 19:29:24	231	K	P
100	Poeg ütles just, et sõi ära mitu liköörikommi. Oli tulnud kange magusa isu.	11/22/2023 18:38:45	227	A	P

Lisa 2. Reaktsioone postituse kohta

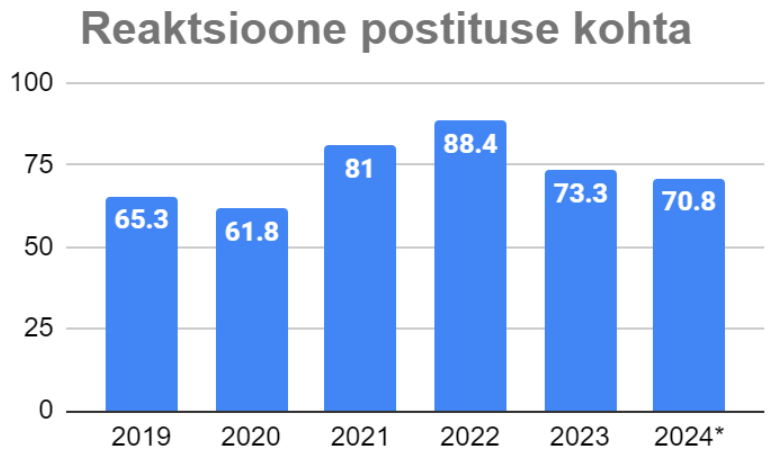

Lisa 3. Kommentaare postituse kohta

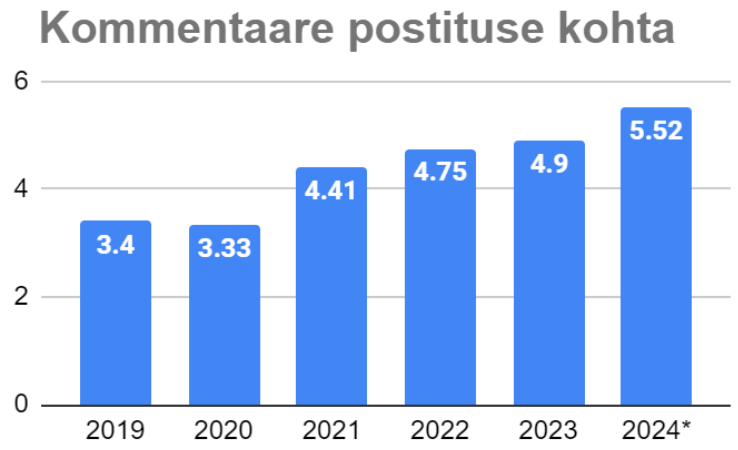

Lisa 4. Jagamisi postituse kohta

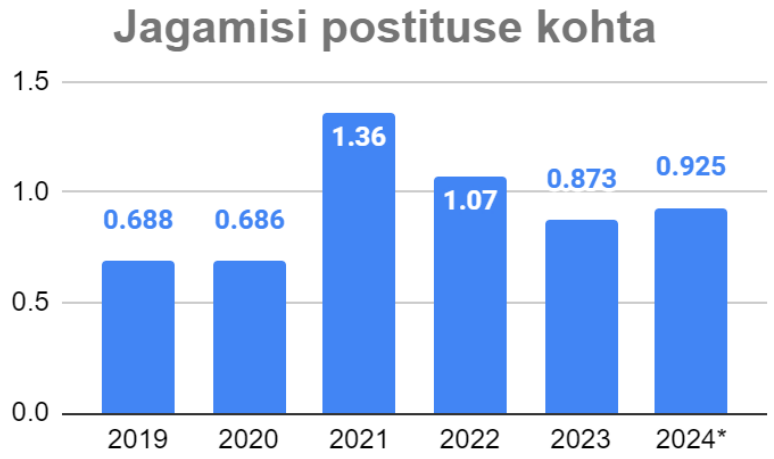

Lisa 5. Postitused vahemikus 11.–13. august, punase taustaga postitused olid 19. augustiks ära kustutatud.

Autor	Postituse sisu	Aeg	Like	Minu pakkumine, miks võidi ära kustutada või alles jätta
Taavi Klein	Õuedaam vs. Toatüdruk	2024-08-13 20:16:28	20	Andekas vastandus, mõjub iseenesest satiiriliselt (daam olgu väljas, aga teenindajal on privileeg toas elada)
Fred Püss	Milline alastus!	2024-08-13 19:07:33	3	Tähendustamata jäänud
MK	Maasikamoosika	2024-08-13 15:32:44	7	Tore kõlamäng, aga ilmselt paljudele tuttav, ja sisud jäänud avamata
MK	Erialatus - erakordne nurjatus.	2024-08-13 14:45:16	14	Avatud vaid teine sisu, aga muidu hea leid.
ME	Maiasmokad - himurad ...	2024-08-13 9:55:40	3	??? Ei meiki mingit senssi
Aksel Meola	Lamemaalased usuvad salamandritesse.	2024-08-13 0:45:22	92	Salamandrile uue tähenduse andmine õigustatud, minu maitse jaoks veits kulunud.
AA	Kaks poissi kaklevad. Ema tuleb sõitlema: Mis te siin peksate üksteist kaksteist kolmteist.	2024-08-12 23:40:24	2	Liiga kulunud paronüümia, et niisama tähendustamata kujul serveerida.
EJ	Kui tõsijutt on tõejoon. Aga tõesti tõsi sellest ainult pool on. Kas see on siis pooltoon? Või loeb hoopis see, kes-kelle poolt on? Lõppude lõpuks tõmmata saame nagunii kõik. Kasvõi oma lõbuks paberile, muigel suul lõbus vile 😊	2024-08-12 21:03:40	11	Mingi liiga pikk jauramine võib-olla? Ei mõtle üldse halvasti, vaid et selle grupi auditoorium on ilmselt harjunud lühikeste lausetega ja kuuerealise postituse puhul keritakse lihtsalt üle.
JR	Täielik virr-Var kohtunike lauas	2024-08-12 15:14:45	4	Konteksti vähe. Ja kohtunikud on enamasti platsil, mitte laua taga
ML	Põõsa vilus kakihütt, hütis istub hakikütt.	2024-08-12 14:34:40	18	Andekas riimileid ja ilusti omavahel seostatud. Äkki autoril endal hakkas hirm plagieeritud saada?
RM	Ma pärin: kus on Putini mantel?	2024-08-12 9:14:58	4	Kujundlik väljend otseseks lahti võetud, aga mingit suuremat tähendust pole?
Väino Kaasik	11 poodi üle Eesti (Handymanni reklaam). Tapa päästja Hispaanias (pealkiri Virumaa Teatajast).	2024-08-12 9:11:38	74	Poomine vms, ja teises lauses tapmine. Aga päris kulunud paronüümia juba.

Ave Meisalu	Kui maine teekond lõpeb, võib maine teekond jätkuda.	2024-08-11 22:19:08	46	Üsna tabav tähelepanek, mõlemad sisud õigustatud
AH	Just paluti ulatada puupeaga nuga.	2024-08-11 21:18:27	6	Jääb tähendustamata, see idioot ei tule välja
Indrek Pors	Tünnisaun - pettuste jada	2024-08-11 21:08:05	31	??? Nagu paksude?
LL	Kuulan siin laulu ja mõtlen. 1. Vana pildiraam. 2. Vana pildi raam.	2024-08-11 18:51:23	10	Suht mõttetu, grammatiline tähendusvahe ainult, aga kontekst täiesti avamata.
TP	Rotid põgenesid uppund allveelaevalt.....	2024-08-11 17:21:23	2	Ei ole kalambuur, vaid pigem referentsiaalne

Lisa 6. 4.5.2021 Elar Viirlaiu postitatud pilt, saatelauseks „Uus Eesti tüvi jõudis Ameerikasse... 😶“ (KalambuuR)

https://www.facebook.com/photo/?fbid=10160708017400410&set=gm.10158693631539702

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tambet Ott,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Facebooki näitel kalambuuri õigustades“, mille juhendaja on Arne Merilai, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tambet Ott

22.08.2024